

Vjekoslav Karas¹

1821—1858

Nacrt za monografiju

ANKA SIMIĆ-BULAT

Uska povezanost problema Karasa slikara i Karasa čovjeka dovodi nas u tešku opasnost, da u prikazu njegova djela zabrazdimo u prejaku osjećajnost, to više, što Karasova tragika znači i dio tragike naše zemlje. Buđenje i razvoj snažnog ilirskog zanosa razbija se o krutu realnost. U grčevitom htijenju i gorkom saznanju vlastite nemoći dokončava se život našeg prvog modernog slikara. Romantična priča kasnog bidermajera završava u hladnim virovima Korane.

Proučavanje umjetnika ne samo kroz njegov opus, već i kroz njegovu ličnost može tek dati jednu zaista zaokruženu cjelinu. U umjetniku otkriti čovjeka i u čovjeku spoznati umjetnika — to neprestano isprepletanje čovjeka i umjetnika u odnosu na život, sredinu i doba u kome djeluje — puno je draži, a pogotovo kad se radi o čovjeku naše krvi.

Glavni izvor, iz kojeg se mogu crpsti podaci za upoznavanje ovog našeg zaista velikog talenta, kao i za prilike, u kojima je djelovao, nalazi se u arhivu Historijskog instituta Jugoslavenske akademije. Taj srećom sačuvani materijal sadrži dosta obilnu građu, koja se uglavnom sastoji iz pisama i iz mnogih koncepata, koje je Karas pisao rodbini, prijateljima, znancima i t. d. Tu se također nalaze mnogobrojna pisma njemu upućena. Zatim putnice, razne bilješke, mnogobrojni crteži izrađeni na samim pismima, isječci iz naših novina, dva broja talijanskog umjetničkog lista *Il Tiberino*.² Sva ta građa obuhvaća doba između 1838. i 1852., naime od Karasova puta u Italiju, kad počinje novi period u njegovu životu. Naravno, taj su materijal u najvećem dijelu iskoristili svi oni, koji su se dosad bavili Karasovim problemom.

Tragajući za novim materijalom naišla sam na jedan neobično zanimljivi Karasov rukopis, na koncept njegove autobiografije, koja seže upravo do godine njegova odlaska u Italiju.³ Nastojala sam koliko je bilo u mojoj mogućnosti, provjeriti, da li još negdje postoji eventualni prijepis tog koncepta ili što slično. Nisam na to naišla, kao ni na bilo koji iscrpniji prikaz tog prvog razdoblja njegova života. Jedini je dokument Kossenovo pismo, u kojem priča, na koji je način otkrio mladog i talentiranog siromašnog dječaka.⁴

Uzbudljivo je imati pred sobom na starom požutjelom papiru ispisan život jednog teškog djetinjstva, koje još ne sluti konačnu tragiku života. Kad promatramo ličnost nekog umjetnika, obično smo navikli gledati je kroz prizmu tuđih gledanja — ali čitati njegov život kroz vlastite riječi (naravno kad to nije pisac, koji u književnoj formi daje svoje memoare), to je nešto posve drugo. S puno žive neposrednosti i osjećanja Karas niže događaje svog djetinjstva. Sve to nalikuje živom pričanju, u kome se događaji duhovito isprepleću s njegovim mislima i životnim nazorima. »*Ima u životu čovječanskom zbuđenja, čuvstva koja se iz perom ne daju opisati, jer reći ostaneju odviše mertve, za izreći ono što duša čuti*«. To su istinito i skromno izrečene riječi, koje karakteriziraju njega i kao čovjeka i kao umjetnika.

BIOGRAFIJA

Uzimajući podatke iz Karasove autobiografije, pokušat ću prikazati njegovo djetinjstvo, te iznijeti sve one događaje, koji su značajni za njegov razvoj.

Karas je rođen 19. svibnja 1821. u Karlovcu od majke Barbare rođ. Čemer i oca Josipa Karasa Iovitze. Otac mu je iz Blatnice blizu Rečice.

Po obiteljskoj predaji njegovi su preci došli »iz Vlaške — iz Turske« i naselili se u Blatnici. Obitelji, koje su prije stanovale u tim kućama, zvale su se Karas, tako da su i oni dobili taj nadimak. Čini se, da su ti *Iovitza* bili plemenita roda.⁵ U prvom djetinjstvu zaokuplja svu Karasovu pažnju i maštu priroda. Propituje se, kako drveće i biljke

rastu, kako žive, kako sve nastaje. To je njegova prva škola u životu. Zatim je izučio tri »normalke« i počeo pohađati i latinsku školu, ali s vrlo lošim uspjehom. U prvoj latinskoj bio je tri godine, a u drugoj jednu godinu. Čitavo njegovo školovanje obuhvaća točno sedam godina. Kad se uzmu u obzir očajne prosvjetne prilike, koje su onda inače vladale u Hrvatskoj, može se lako zamisliti, kako je siromašno i oskudno bilo njegovo školovanje. Tkalac je u svojim memoarima ilustrirao tadašnje školske prilike kao i metodu školovanja u samom Karlovcu,⁶ pa možemo shvatiti, da je takvu školu zamrzio mali Karas, u kojemu se upravo u to doba probudila neopisiva čežnja za slikanjem.

U sklopu siromašne krojačke obitelji sa šestero djece nalazila se i jedna služavka »hude čudi«, ali vrlo pobožna, koja je svoje svete slike nosila na popravak nekom slikaru po imenu Čezar. To je bio prvi kontakt s umjetnošću, prvi i sudbonosan u životu mladoga Karasa. U toj radionici radi i

¹ Dosad su o Karasu i njegovu djelovanju objavljeni slijedeći radovi:

a) I. Kukuljević-Sakcinski: *Ujekoslav Karas* u »Slovníku umjetnikah jugoslavenskih«, Zagreb, 1858., p. 133.—136. Dakle u godini Karasove tragične smrti Kukuljević piše prvu studiju o njemu. U enciklopedijskom stilu, kratko i sažeto, s mnogo značajnih podataka dan je osvrt na njegov život i umjetničko djelovanje. Kukuljević je dao također i iscrpan katalog, koji obuhvaća velik broj poznatih, a danas i nažalost nestalih radova.

b) F. Kuhač: *Ujekoslav Karas, slikar i diletantski glazbotvorac popievaka*. Ilirski glazbenici, Zagreb, 1893., p. 162.—165. Kuhač donosi osvrt na Karasovo muzičko djelovanje, te daje popis Karasovih djela, koja on posjeduje u originalnom rukopisu.

c) I. Kršnjavi: *Pogled na razvoj hrvatske umjetnosti u moje doba*. Hrvatsko kolo, knj. I., Zagreb, 1905., p. 215.—307. Ovo je tek letimičan osvrt na Karasa. Njegova je ocjena vrlo karakteristična za kriterij njegova doba.

d) E. Strohal: *Slikarstvo u Karlovcu. Grad Karlovac opisan i orisan*. Karlovac, 1906., p. 273.—275. Strohal u svome djelu donosi informativno umjetničke prilike grada, te se osvrće i na Karasovo umjetničko djelovanje.

e) A. Kassowitz-Cvijić: *Ujekoslav Karas*. Hrvatsko kolo, knj. IX., Zagreb, 1928., p. 40.—90. To je prva veća studija o Karasu. Donosi mnoštvo zanimljivih podataka i dokumenata, koji su vrlo dragocjeni za upoznavanje Karasova djelovanja.

f) Lj. Babić: *Umjetnost kod Hrvata*. Sabrana djela, knj. I., Zagreb, 1943., p. 52.—63. Babić prvi daje pravo vrednovanje Karasova opusa, te ga ne samo kao umjetnika, već i kao ličnost ispravno postavlja u vremenu i prostoru.

² U jednom broju *Tiberina* nalazi se izvještaj o freskama u Palazzo Schifanoja u Ferrari. U drugom je Overbeckov članak o jednom Rafaelovu djelu, pun mistično-religiozne meditacije.

³ Vidi prilog 1.

⁴ Kukuljević, n. dj. str. 133.

⁵ Karas međutim ne drži do toga, već kako sam veli »... cenim daje svaki čovek koji plemenito radi plemenit«.

⁶ Tkalac, *Uspomene iz Hrvatske*. Zagreb, 1945., p. 141.

slikar Kopriva, koji po »Granici« popravljao crkvene slike. Kad su dječakovi roditelji uvidjeli njegovu silnu čežnju za slikanjem, dali su ga Koprivi na zanat. Odonda je omrznuo školu, crta i slika kad god može — njegovu maštu kao da obuzima fiksna ideja — samo slikati i slikati! Time se završava njegovo školovanje i započinje jedna bolna priča, koja je sigurno ostavila dubok, neizbrisiv trag u razvoju njegove psihe i njegova intelekta. Živo i duhovito priča zatim Karas o svom životu kod Koprive, s kojim slika po okolici i koji ga inače voli, ali ga vuče u strahoviti porok pijanstva. Kao dječak opija se s majstorom po krčmama i živi u groznoj prljavštini. Spašava se bijegom od prerane propasti. Roditelji ga ne mogu dalje izdržavati i daju ga na zanat k jednom stolaru, iako shvaćaju silnu djetetovu težnju za slikanjem i žale, što nemaju novaca, kako bi ga dali u neki veći grad na nauk. Teškom mukom radi to »mertvo djelo«, a uz to podnosi i surovi život kod majstora pijanice. Nezgoda na prstu dobro mu dođe, te napusti majstora i nikad se više ne vrati u taj »derveni zanat«.

Tada je živio u Karlovcu slikar Fridrich Hamerlitz,⁷ koji je dugo vremena slikao po crkvama. K njemu je i naš Karas pošao na nauk. Karas priča s toplom simpatijom o svom majstoru i žali, što Hamerlitz nije imao prilike, da ide u neki veći grad, gdje bi se njegov prirodni talent svakako razvio. Mladić radi kod njega dvije pune godine. Pažljivo gleda kako radi u ulju, vježba se u risanju, slikanju. Nakon svih tih surovih godina naukovanja sretan je i zahvalan svome učitelju. Naravno da su skupa i sobe oslikavali, kako sam veli »mazali smo stene, da se sve pušilo i pjevali i pili i veseli bili«.

Karas je običavao svom krsnom kumu svake Nove godine darovati neku sličicu — to su obično bili mali bidermajerski vjenčići cvijeća, u kojima su krasopisom ispisane čestitke. No sada nastaje velik događaj u životu — njegova prva slika rađena uljenim bojama! Kod Hamerlitz se nalazio jedan mali bakrorez, koji je prikazivao, kako sam Karas kaže, »Pogorenje jednog rimljanskog cara«. Sliku je napravio tri puta veću od samog originala. Ponosan na svoje djelo, ponese tu sliku kao čestitku za Novu godinu. I tu sada doživljava prvi uspjeh i prvo veliko razočaranje. Treba zamisliti zaprepaštenje mladića, kada mu kum vrati sliku s izgovorom, da je nema

⁷ Strohal, n. dj. str. 274.

gdje staviti, iako je bio »bogat čovik i imao jednu lipu kuću«.

I nastaje lanac, u kome se događaji kao karike nadovezuju jedni na druge i stvaraju sudbonosni tok ljudskog života. Budući da je obitelj odlučila, da se slika stavi na lutriju, to je Karasov brat išao od kuće do kuće nudeći srećke. Slika dođe do pukovnika Kossena,⁸ koji je zaželio upoznati mladog slikara. Tako se Karas prvi puta našao pred jednim kulturnim čovjekom širih pogleda, pred čovjekom, koji je živio u svijetu i znao cijeniti darovitost jednog mladog talenta. Njihov je prvi susret bio dug, srdačan i dao je odlične rezultate. Tu je već na prvom susretu pala odluka o Karasovu daljnjem školovanju — već je tada Rim postao cilj, kome je mladić trebao stremiti. Kossen mu je pokazivao razne slike, koje je nakupovao po Italiji. Naročit je utisak ostavila na mladog čovjeka jedna Madona s djetetom. Tu je Karas vidio i sliku »Dvanaest apostola«, koju mu je Kossen posudio, da je doma kopira — to je morao biti probni kamen! Međutim je po gradu sve brujilo od tog događaja, i kako sam Karas priča, jalni su ljudi htjeli prikazati Kossenu mladića kao varalicu, kojemu drugi radi slike. Da se Kossen uvjeri, pozove Karasa k sebi i daje mu u vlastitoj kući sobicu u potkrovlju, gdje je mogao mirno raditi. Karas priča oduševljeno o Kossenu, o njegovoj očinskoj radosti i dobroti, kako je htio, da i drugi poput njega vjeruju u taj mladi talent, sve je prijatelje dovodio k njemu u atelier, da bi i drugi vidjeli ono, u što on sam vjeruje. To je Karasu bio prvi atelier! Po njegovu se sočnom i srdačnom pripovijedanju vidi, kako je sve to duboko utjecalo na njega. Možda je i kasnije u Rimu, u potkrovlju Palazzo Venezia, odakle se pruža jedan od najljepših vidika na vječni grad, u momentima svojih mladenačkih depresija pomišljao na tople, ali kratke trenutke svog prvog atelier. Karas je upravo tada, poput mladog Ikara, započinjao svoj let prema suncu.

Osim »Dvanaest apostola«, mladić je u Kossenovu atelieru slikao i dvije Marije s djetetom. Kossen je mladog Karasa s njegovim slikama doveo u Zagreb.⁹ Poveo ga je svim onim ličnostima, koje su mogle pomoći budućem Karasovu školovanju. Poveo ga je biskupu, varmediji, jednoj

⁸ Koss von Kossen, rođeni Čeh, koji je u Karlovcu bio na službi, kao inženjerski pukovnik.

⁹ Kassowitz-Cvijić, smatra, da mali provincijalac nije nikada dospio do Zagreba. O. c., p. 43.

skupštini, kanonicima i t. d. Nakon toga povratili su se u Karlovac »gde smo se još neko vreme bavili i onda na put u Italiju spremili«.¹⁰ Tu prestaje njegovo pisanje... Prazni, požutjeli listovi bijelog papira ostali su neispisani.

U godinama ilirskog buđenja, kad je jedna generacija upravo ponesena oduševljenjem, razumljiva nam je trenutna spremnost, na koju Kossen nailazi kod karlovačkog građanstva, da materijalno pomogne mladom ilirskom slikaru. »Danica ilirska« god. 1838. br. 26 piše o mladom talentiranom ilirskom slikaru, a Kossen u stihovima izriče »Riječ zahvalnosti Gospojama i Gospodu...«.

Kad je Kossenu uspjelo, da za tri godine materijalno opskrbi boravak Karasov u Italiji, iz Beča je stigla plava putnica na ime »Aloysius Karasz« za Rim i Firenzu — s motivacijom, da putuje radi usavršavanja u umjetnosti slikarstva. Tu su i spoljašnje karakteristike 17-godišnjeg mladića — dugoljasto lice, kestenjasta kosa, sive oči, pravilan nos. Na poledini putnice mnoštvo viza... *Noviziatura apostolica di Vienna, Direzione della pulizia del Ducato di Parma, Piacenza*... sve otisci tadanje historijske stvarnosti.

Kratko vrijeme boravi Karas u Milanu kod Kossena koji je tamo premješten po službenoj dužnosti. Može se zamisliti, kakav je utisak na njega ostavio prvi pravi veliki grad. Potrebna mu je bila ta prva stanica pod pokroviteljstvom jednog vjernog i starog prijatelja, naročito u zemlji, kojoj nije poznavao jezika.

U mjesecu studenom 1838. mladi Karas napušta svoju prvu prihvatnu stanicu i uputi se u Firenzu. Ljepota tog plemenitog grada očarava mladića. Njegove materijalne prilike više su nego skromne — pedantni, uredni i dosadni »pjeneznik« Pfajfinger već u prvim pismima i pošiljkama otkriva svoju sitnu dušu. Drži ga u neprestanom strahu pred neimaštinom i već u početku vrlo loše djeluje na psihu preosjetljivog mladića. I tu stiže Kossenova pomoć preko austrijskog poslanika u Firenzi grofa Rewitzkog,¹² koji mu do kraja ostaje ne samo prijatelj, nego i zaštitnik. U tom krugu nalazi se i tajnik poslanstva Schnitzer Meram, koji se očinski brine za njega. Ovi su se

¹⁰ Protivno ustaljenom mišljenju, da je Kossen dočeka Karasa u Milanu, mislim da se iz ovih riječi vidi, da su Kossen i Karas skupa krenuli na put u Italiju.

¹¹ U Karlovcu se obrazovao poseban odbor, u kojemu su bili između ostalih Dragutin Klobučarić, Nikola Vranjani, Pfajfinger i drugi.

¹² Vidi prilog 2.

ljudi pobrinuli za njegovu daljnje školovanje, te su ga dali u firentinski atelier slikara *Drioli-Salghetti*ja, Zadrana. Neoklasicizam, koji u Italiji nastaje pod jakim Davidovim utjecajem, možda je jedna od najsiromašnijih slikarskih epoha Italije. U duhu tog hladnog i beživotnog akademizma slika i *Salghetti*.¹³ Kasnije ide Karas slikaru *Melij*u. Između njih se razvija srdačno prijateljstvo, što potvrđuju razna sačuvana pisma. *Meli* prima Karasa u stan, a time nastaju za našeg mladog slikara divni dani, u kojima ga ne muči vječna misao na oskudicu. Ono, što najviše doprinosi njegovu slikarskom i duševnom razvoju, jesu šetnje po firentinskim galerijama i muzejima, te kazalište.

Teško djetinjstvo i dječastvo u neprestanim materijalnim brigama siromašne porodice sa šestero djece, teške okolnosti, u kojima se taj život razvijao, gdje je porok pijanstva mogao potpuno skršiti njegove duševne i fizičke mogućnosti, glad, prljavština, surovost, sve je to prestalo i rasplinulo se u ljepoti stoljetne kulture. Što znači u mladim godinama budnih očiju (jer njegove su oči bile otvorene za ljepotu) gledati i upijati u sebe taj čudesni čar Firenze i otmjene Toscanne. To gledanje, to impregniranje ljepotom stvaralo je od njega slikara, pjesnika i muzičara.

Po galerijama studira i kopira stare majstore, u akademiji kopira po odljevima. Zna se, da je kopirao *Ghirlandaia*, *Lorenza di Credi*, *Andrea del Sarto* — no nažalost mjesto slika ostale su nam samo bilješke. Firentinski blagi intermezzo primiče se kraju. Njegovi dobrotvori u domovini kao da nisu zadovoljni njegovim radom. Oni traže za svoj uloženi novac skupe kamate. Teška se srca otkida Karas od firentinske čarolije — to više, što je još uvijek jako mlad i neiskus. Godine 1841., dakle nakon tri godine boravka u Firenzi, odlazi u Rim. U nedostatku dobre i ozbiljne

¹³ F. Salghetti kao sin bogatih destilatera maraskina bio je predestiniran za trgovinu, koja je obitelji Salghetti donijela velik imetak. Međutim, dok je mladić bio na naukama, u njemu se probudi želja za slikanjem. Utjecajem jednog pukovnika iz Hrvatske, dopuste mu, da se posveti slikarstvu. Boravio je po svim većim slikarskim središtima Italije. »Cristoforo Colombo«, »Apoteoza maraskina«, »Apoteoza Jugoslavije«, »Mojsije« njegova su najpoznatija djela. »Djevojčica« iz Galerije Poldi-Pezzoli po Babićevu je sudu najbolje njegovo djelo (Babić, u dj. str. 56.). Godine 1841. Salghetti prima mladog hrvatskog slikara, koji je samo deset godina mlađi od njega. Tommaseo za njega veli: »*Francesco Salghetti e già a tale altezza nella sua via che taluno potra non lodare il fare di lui, disprezzarlo nessuno*« (Studi critici II. p. 425.). Gledajući iz današnje perspektive, uvjereni smo, da Karas nije tamo imao prilike da nešto stvarno nauči. Upravo taj nedostatak solidne slikarske spreme provlači se kroz Karasov opus.

škole, Karas nije imao prilike da mnogo nauči svoj metier — no u Firenzi se upotpunjuje njegovo oskudno opće znanje, formira se njegova umjetnička psiha. Tu zacijelo nastaju njegovi poletni snovi i nade, prve duševne borbe i razočaranja. Možda je toliko puta promatrajući remek-djela osjetio nedostatak svog znanja i bol pred nemogućnosti da ikada nešto takvo dostigne.

Postoji jedno Karasovo pismo upućeno prijatelju slikaru *Camillu Pucciju* u Firenzu. Pisano je u Sieni 19. kolovoza, a na mjestu, gdje je morala biti napisana godina, nalazi se jedna mala okrugla rupica. »*Mi piace assai Siena*« kaže Karas »*La bella piazza, la grandiosa e semplice architettura, un bel tempo sereno e tutto insieme faceva un bel colpo d'occhio*...«. Palazzo Pubblico u svojoj veličanstvenoj ozbiljnosti i jedinstvena arhitektura grada tako lijepa i jednostavna »*fatta a matoni arotati*« kakve nema ni u samoj Firenzi. U sienskom Duomu, u Librerii Piccolomini, penjući se na visokim stepenicama, kopira šest slika Pinturicchija »...*che mi sono riuscite non tanto male*«. U akademiji ga oduševljavaju neke slike iz sienskog kvatročenta... »...*d'un sentimento sì bello e sì patetico che è una vera gioia*«. Naročito ga fascinira slikar Sano di Pietro, kojega smatra sienskim Fra Angelicom. Koliko senzibilitnosti za profinjenu ljepotu Siene, koja zatvorena u svojoj tradiciji razvija i dalje poeziju trećenteske linije! U pismu kaže dalje, kako se izvanredno snalazi u tom gradu, gdje su ljudi neobično pažljivi prema strancima. Smjestio se kod jedne porodice talijaniziranih Tirolaca, gdje mu je vrlo dobro, a za to plaća »*8 Francesconi al mese*«. Conte Pieri, kojemu je bio preporučen, poziva ga na obiteljski ples — no u takvim se prilikama naš Karas osjeća strahovito osamljenim.

Bilo je teško točno datirati i u pravo vrijeme smjestiti Karasov boravak u Sieni, koji je za njega bio svakako vrlo značajan. Jedini je putokaz njegova bilješka u pismu, gdje kaže, da će uskoro otputovati u Arezzo i Peruggiu. Zna se, da je iz Firenze putovao u Rim godine 1841., i to preko Peruggie, Assisija i Orvieto¹⁴, ali nigdje u literaturi nije naznačeno, da je uopće bio u Sieni. Međutim, listajući po pismima u arhivu naišla sam na jedno pismo istog Camilla Puccija datiranog 26. kolovoza 1841. iz Firenze, upućeno Karasu na poste-restante u Rimu. U pismu izražava zadovoljstvo, što je Karas bio u Sieni i preporu-

¹⁴ Kukuljević, n. dj. str. 134.

čuje mu, da se tamo dulje ne zadržava zbog »*febbre terzana*«, koja u to vrijeme tamo vlada. »*Spero che sarà stato assai contento di aver visitato studiosamente le belle pitture di Siena...*«. Znači, da je preko Siene proslijedio put do Rima.

Kako bi bilo zanimljivo saznati, gdje se nalaze te kopije Pinturicchija! Da li su ikada prenesene u domovinu ili su pak prodane u Italiji za vrijeme Karasova boravka?

U jednom opsežnom pismu iz Rima, pisanom u kolovozu 1845. učitelju Meliju, koji se tada preselio u Palermo, Karas nam na vrlo zanimljiv način govori ne samo o vlastitom životu u Rimu, već nam iznosi i svoje nazore i poglede na umjetnost. U prvoj godini svog boravka u Rimu posvećuje najviše pažnje muzejima i galerijama grada, crta antikne statue »*che sono d'una perfezione insuperabile... poi dipingevo e dissenavo dal vero*«. Kaže, da je stare slikare proučavao »*assai mentalmente e ho cercato piu che potevo di appropriarmi del loro spirito... ma la natura mi sarà sempre la principale base in tutte le opere mie*«. Dakle duboko proučavanje starih majstora — ali poći putem prirode, jer kako sam kaže »*onaj, koji ne će slijediti put prirode ili istine past će u duboke ponore*«.

Druge godine — pod utjecajem neprestanog Pfeifingerova traženja, koji u sebi oličava čitavu »*onu drugu stranu*«, koja ne shvaća Karasa i traži neprestano od njega velike kompozicije kao rezultate njegovog rada — Karas pokušava da naslika neku veću kompoziciju, ali to mu teško ide. »*Pošto sam upoznao gospodina Overbecka to sam išao k njemu na savjet*«. Overbeck mu savjetuje, da napravi jednu veliku kompoziciju. Savjetuje mu da naslika majku, kako izlaže Mojsija na obali rijeke. To je slika, koja se i dandanas nalazi u Karlovcu. Zanimljivo je, da je to upravo radio po uputi samog Overbecka. »*... forse la madre e la miglior cosa del quadro le altre come la sorella e il Mose stesso non sono tanto felici*«. Kod mladog slikara opaža se jaka samokritika. Njega ne zasljepljuje laskava pažnja Overbeckova. Priča dalje, kako mu je sada olakšan rad, pošto je dobio svoj »*studio*« preko austrijskog poslanika u samom Palazzo Venezia, i to »*nello studio nel quale Salghetti una volta ci stava*«. Čudno je, da je upravo to potkrovlje krasne renesansne palače usko vezano s nevelikom tradicijom hrvatske umjetnosti. Salghetti je sin naše zemlje. — Kukuljević ga uvrštava među jugoslavenske

umjetnike — za njim dolazi Karas, a kasnije Kršnjavi i Quiquerez. Ljepota vidika, koji se gubi prema najljepšoj scenariji svijeta, Michelangelovu Campidogliu, mora da je onda bila još sugestivnija, kad se pogled nije zaustavljao na nelijepom spomeniku Viktorija Emanuela, koji je kasni otočento poklonio antiknom i renesansnom Rimu.

Govori dalje o drugoj kompoziciji »*Susret Jakova i Labana*«. Dok je Mojsije, po njegovim riječima, raden u prirodnoj veličini (*grande dal vero*), na ovoj su mu slici likovi po prvi put veličine »*circa due palmi*«. Treća slika, koja prikazuje »*kako se Marta tuži Kristu što je Marija napušta u kućnim poslovima*« još je manja.

Sve je te slike ponio sa sobom u Zagreb, gdje je godine 1844. proboravio od srpnja do prosinca. Kako sam kaže, bio je »*rivedere i miei cari e la patria e ho goduto delle belle giornate*«. Na povratku se zaustavio u Trstu a u Veneciji ostaje 15 dana. Veneciju gleda očima čovjeka, koji sazrijeva u ljepoti, koji je udiše poput zraka — »*che bella città per un pittore*«. Veli dalje, da su »*Pauli, Tiziani, Palme, Giorgioni čarolije za oči, koje se ne daju izreći. Treba ih gledati, da bi ih se moglo doživjeti*«. Nakon povratka mnogo radi, pa je naslikao jednu sliku »*sogetto patrio*« — kako sam kaže, gdje prikazuje vilu, koja jednog našeg barda inspirira herojskim narodnim pjesmama. Vidi se, da je mladog Karasa zahvatio, za vrijeme boravka kod kuće, val ilirskog oduševljenja. To je razumljivo, kad se zna, da živi u Italiji, koja je tih godina uzbudana romantičnom egzaltacijom domoljublja.

Nakon Melija dolazi Karas pod utjecaj Overbecka, no ne može biti primljen u njegovu školu, jer je to bratstvo već zrelih umjetnika. Po Kukuljeviću radi Karas kod jednog holandskog umjetnika i zato nalazi, da u nekim kasnijim djelima ima više »*duha holandskog, nego rimskog*«. ¹⁵

U Rimu radi vrlo marljivo i pod pritiskom svojih dobrotvora ostaje čitava ljeta u zagušljivoj vrućini Rima. Sicilija i Napulj toliko ga privlače — tamo se nalazi Meli — ali iz straha pred vječnom oskudicom ne usuđuje se napustiti svoj »*studio*«.

Silno ga privlači i muzika. Rim sa svojim somptuoznim crkvenim svečanostima gaji muziku velikog stila. Teatri, koncerti, pjesme, koje pje-

¹⁵ Kukuljević, isto str. 134.

vaju ulični pjevači, sve to zanosi mladića, koji se uz gitaru i flautu stao baviti i kontrapunktom.¹⁶ Počeo je i komponirati, ali to je u Karlovcu pobudilo silno negodovanje, ta oni ga nisu za to poslali u Rim! Karl Mayer dobro je upoznao melankoličnu i osjetljivu narav mladog provincijalca, koji zazire od svijeta i živi sam u svom začaranom krugu, i povlači ga u svijet mladih umjetnika.¹⁷ Njegov prvi dodir sa životom grada donosi i ono, što je najprirodnije u njegovim godinama — ljubav. I to ne frivolni osjećaj, koji se rađa i umire u slikarskim atelierima, već ljubav duboku, koja se igra životom. Kao svoju umjetnost, istom strašću voli i svoju *Candidu collumbellu*. »Kad bih znao, da stojim na ivici svog groba, ne bih se mogao suzdržati, već bih pošao dalje da Vam se objasnim«. Ta ga ljubav neprestano progoni i muči. »Samo poneki put zabljesne svijetlo, koje se odmah gasi i kao jadnom izgubljenom mornaru na uzburkanoj pučini još jače pokazuje beznadno stanje u kojem se nalazi«.

*Ma sinchè palpiterà
quest'opresso cuore
e la pupilla vedrà
del di il chiarore,
l'amerò.*

To nisu samo kićene fraze — iza njih stoje strasno proživljene boli, koje ga dovode do prve depresije, do želje da dokrajči život.

Po mnogobrojnim pismima saznajemo za život tog mladog osamljenog čovjeka, koji uza svu svoju zatvorenost i povučенost uspijeva, da svojom prirođenom toplinom i osjetljivošću stvori krug ljudi, koji ga razumiju i vole. Pržno prijateljstvo Kossenovo, koje traje do kraja, pažnja i briga njegovih bivših učitelja, koja se produžuje godinama u dugim iscrpnim pismima; srdačno drugovanje s mladim bečkim slikarom Karlom Mayerom, firentinskim slikarom Camillom Fuccijem i drugima, sve su to vrlo pozitivne crte njegova karaktera. To se odražuje u sačuvanim pismima, u kojima se ogleda taj visoko kulturni

¹⁶ U Sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu čuva se oko tridesetak Karasovih kompozicija, koje su pripadale zbirci Fr. Kuhača. Kompozicije su isključivo za vokalni sastav, osim jedne, koja je uz pratnju gitare. Karasova muzička izobrazba, sudeći po tim sačuvanim kompozicijama, morala je biti skromna i nosi sva obilježja diletantskih produkata. Muzičke se misli nižu nasumce bez pravog muzičkog razrađivanja. Koliko god je muzička invencija većinom indiferentna, u nekim se pjesmama jasno očituje utjecaj tadašnje varoške narodne popijevke, osobito u nekim napitnicama, pa su zbog toga te popijevke za nas interesantne.

¹⁷ Iz tog doba sačuvana je jedna pozivnica za *Masken Ball*, koji priređuje *Deutscher-Künstler Verein*.

osjećaj prijateljstva, respekt čovjeka prema čovjeku, humano shvaćanje ljudskih grijeha i plemenito davanje onog najboljeg, što čovjek u sebi nosi. Sve to pokazuje u pravom svijetlu krug ljudi, u kome se kreće naš mladi Karas.

Iz Karlovca neprestano traže — također i preko Kossena — njegove radove. Meli ga pismom iz Livorna 9. kolovoza 1840. od toga odvrća. »... ovi crteži vrijede kao Vaše studije, a ne da se pošalju kao rezultati Vašeg rada — oni ne mogu interesirati Vaše zemljake. To će biti za njih vrijedno tek onda, kad budete završili nauke i budete počeli stvarati. Što se tiče Danteove glave, koja nije slikana — con penello pulito — recite im, da onaj, tko se uči hodati, ide polako. Pukovnik (Kossen) je vrlo dobar čovjek zaista, ali u slikarstvo se baš ne razumije«. Kossen obožava Canovu, dok Meli veli »*Andrea del Sarto è un gigante verso Canova, gode ed ha goduto gloria, quasi come Raffaello*«.

U jednom pismu iz Trsta, 19. IX. 1841., Salghetti savjetuje Karasa »... nello studiare siate fervente con pacatezza«. Preporučuje mu zatim, da proučava Rafaela u Disputi, u Atenskoj školi, u Madonni di Foligno, te ujedno da promatra prirodu, »che sola deve formare il Vostro stile«. »... pensate a fra Angelico, nessuno è di lui più credente, nessuno più sublime, nessuno più paradisiaco«.

Svuda se u tuđini snalazi, samo ne u svojoj domovini. Sukob se sve jače zaoštrava, a njegov kratki boravak u Karlovcu, nakon pet godina življenja u Italiji, mora da je i njemu samome pokazao jasnu situaciju. Otišao je iz zemlje kao krotki i zahvalni dječak, a poslije pet godina vraća se drugi čovjek, s novim vidicima i širokim pogledima. A oni kod kuće ostali su upravo onakvi, kakve ih je ostavio — samo su bili stariji i umorniji od dobročinstava!

Prilike su sve teže, a pomoći iz domovine sve manje. Kod kuće je bijeda, ali pored svega toga njegova obitelj kao da najviše suosjeća s njime. On nema snage da se otrgne od tla Italije, predosjeća tragiku, koja ga očekuje. God. 1847., 21. I. obraća se pismom Ljudevitu Gaju¹⁸, moli da ga pomogne, crta bijedno stanje, u kome živi. Muči ga pomanjkanje novaca, jer ne može plaćati modele, a bez toga se ne može raditi. »... sam se počeo jednu umjetnost učiti tojest iz kruhom i iz

¹⁸ Vidi prilog 3.

vodom živiti i ja vidim da se može obstojati na taj način«. Daje neobično zanimljive ideje, kako bi se pomoglo mladim umjetnicima i na koji bi se način pridonijelo razvitku umjetnosti kod nas. Šalje po Pfeifingeru neke crteže, po kojima bi on izradio slike. Odgovora nema, Karas je zaboravljen — na pragu smo 1848!

U konceptu jednog pisma upućenog prijatelju Giovanniju u Italiju, koje je pisao iz Karlovca nakon povratka u domovinu, Karas nam prikazuje taj interesantni prelazni period svoga života, koji je za našu javnost dosad bio nepoznat.¹⁹

Potišten slabim materijalnim prilikama i pošto je preživio jednu tešku osjećajnu krizu, napušta silom prilika Rim. Na putu u Anconu sprijateljuje se s dirigentom ankonske opere. S velikim interesom čita knjigu Cesare Balba.²⁰ 25. prosinca napušta Anconu i odlazi u Trst. Kako se prije četiri godine prilikom povratka iz domovine zadržao izvjesno vrijeme u tom gradu, to je nakon dolaska posjetio svoje stare znance. Supruga upravitelja zdravstva, jedna naša zemljakinja, zamolila ga je, da je portretira, što je i učinio, jer je odgađao put u domovinu. Mediteranska blaga klima privlačila ga je, te je odlučio prezimiti u Trstu. Taj portret u akvarelu, kako sam kaže, nije mu uspio, jer je papir bio previše gladak. Večerima ga privlači život primorskog grada, on odlazi u kavane i upoznaje mnoštvo naših ljudi, a tu se uz čašicu časka i politizira. — U takvom ambijentu komentiraju se burni i uzbudljivi časovi Četrdesetosme. Karas se u Trstu sprijateljio s jednim Čehom, za kojega sam kaže, da je odličan čovjek i patriot. Taj mu Čeh pomaže da dođe do zarade, kako bi mogao prezimiti u Trstu, on ga je predstavio barunici Saenger, supruzi tadašnjeg ratnog komesara Trsta. Odlučeno je, da Karas portretira njezinu kćerku, jednu vrlo ljupku i milu djevojku od 15 godina. Nakon par dana ponude mu Saengerovi gostoprimstvo u svojoj kući, gdje je ostao sve do svog odlaska iz Trsta. Toplim riječima priča o gostoljubivosti tih ljudi i vrlo simpatično opisuje mladu djevojku, za koju kaže, da je izvrsno odgojena i duhovita — pisala je na njemačkom pjesme, to su naravno mladenački produkti, od kojih je jednu naš Karas uglazbio za jedan glas i pratnju klavira. Morao je tu pjesmu sam otpjevati, ali — kako kaže —

¹⁹ Vidi prilog 4.

²⁰ Cesare Balbo pripada onom krugu historijsko-političkih pisaca, koji su talijanskom Risorgimentu odigrali značajnu ulogu. Poznatija su mu djela: *Speranze d'Italia*, *Sommario della storia Italiana*, *Vita di Dante*.

to mu nije uspjelo izvesti, jer mu »nedostaje glasa, dovoljno sposobnosti i odvažnosti«. Portret djevojke u ulju veoma se sviđa drugima, no on nije s njime zadovoljan. »Još me nijedan moj rad nije zadovoljio, uvijek bih želio, da to bude bolje«. Taj osjećaj nemogućnosti, da poda ono što želi, to pomanjkanje odvažnosti truje njegovo biće čak i onda, kad živi u dobrim prilikama, među ljudima, koji ga razumiju. Naslikao je i jednu studiju (polufigura) iste djevojke u akvarelu. Zatim je portretirao, također u akvarelu, svog prijatelja Čeha. To je sve, što je radio u Trstu — i sam kaže, da je premalo radio, a mnogo ljenčario. U Trstu je mogao i dalje ostati, jer je tu vrlo lako mogao doći do zarade. Barunica Saenger zadržavala ga je i dalje. Za nju Karas kaže, da je »bogata, graciozna i sjajno odgojena«. Naslućuje se početak jedne nove romantične priče, od koje se Karas naglo otkida. Još je rimski doživljaj previše živ u njegovoj duši! Nedostaje mu smjelosti iz straha pred novim patnjama, jer je zaista u Karasovu životu sinonim ljubavi — bol.

Ostavlja Trst, dolazi na Rijeku bez novaca. Doživljava razočaranje od jednog bogatog znanca, te ga iz neprilike spašava slikar Simonetti²¹, s kojim se još u Rimu upoznao. Pozajmljuje mu nekoliko forinti, tako, da je mogao nastaviti put do Karlovca. Ali to nije bilo kao prvi put putovanje dilažansom, već teški put dijelom pješice, a dijelom kolima, koja su se prazna vraćala iz Rijeke, da dovezu potrebna drva za grad. I tako stiže 29. svibnja u Karlovac.

U ovom nam pismu Karas otkriva i jedan novi momenat, o kome nismo ni slutili. Otkriva nam jasnu koncepciju svojih vlastitih gledanja ne samo na naše prilike, već i na evropske događaje, koji povlače u vrtlog i sudbinu njegove zemlje. Uz senzibilnog Karasa pokazuje se i lik Karasa, kod koga dolazi do snažnog izraza i smisao za borbenost. Svom talijanskom prijatelju piše o političkim prilikama, koje razdiru njegovu domovinu. Dva akutna problema, dvije rane na tijelu Hrvatske: odnarođivanje našeg Primorja,

²¹ Kukuljević u jednoj svojoj bilježnici (Zapisnik IV., str. 90.—91.), koja se nalazi u arhivu Historijskog instituta, spominje Simonettija među riječkim umjetnicima. Rođen je 1816. na Rijeci, gdje je svršio gimnaziju, zatim odlazi sa 16 godina u Veneciju, studira u Firenzi i Rimu, a kasnije se vraća na Rijeku. Slikao je oltarske slike za augustinsku crkvu. Za stolnu je crkvu dobio narudžbu za tri slike, i to jednu izvornu »Madonna del Carmine« i dvije Tizianove kopije: »Sv. Ivana« i »Assuntu«. Zatim je slikao »Hagar u pustinji« i dva uspjela poluakta i dr.

specijalno Trsta, od strane Nijemaca i Talijana i držanje Mađara. »Oni propovijedaju slobodu, bratstvo i jednakost, međutim idu za tim, da utopje našu narodnost«. Dalje veli, kako smo mi slavenski narodi bili podjarmljivani od drugih naroda, ali sada, pošto smo se probudili, ne ćemo se više uspavati. »Mi hoćemo ono što je pravo, ono za čim teže svi narodi«. Prikazuje dalje, kako su Mađari intrigama nahuškali Turke na nas. »Do turske granice nema nego šest sati — kako vidiš mi smo avangarda — možda ću uzeti pušku i sablju umjesto kista... možda ću pasti među prvima — no nije me briga — bar ću pasti za domovinu.«

Evropa je zahvaćena plamenom revolucije. Sve ono, što je »Sveta alijansa« zajedničkim intervencijama uspjela sačuvati, odjednom se ruši. Narodi Austrije nadaju se, da će preuzeti kormila u svoje ruke. Hrvatska — razapeta između Beča i Pešte — lije svoju krv po bojištima Evrope, za neku utopiju. Ali utopija se brzo rasplinjuje, kao nagrada iz Beča dolazi apsolutizam, a time i germanizacija. Upravo u takvom momentu dolazi Karas, »prvi ilirski slikar«, u domovinu.

Odjednom izbačen iz sredine, koja je za devet godina postala njegova, iz zemlje umjetnosti bačen u kraj, koji pokazuje tek nešto interesa za likovni život. To prvo buđenje smisla za umjetnost već iskorišćuju strani umjetnici, koji se brzo prilagođuju tamošnjim prilikama.

Već u prvim decenijima XIX. stoljeća u Zagrebu se udomaćuje arhitekt Felbinger i ostavlja nam skromnu ali usklađenu ljepotu gornjega grada. Strani majstori slikari sve više nadolaze i stvaraju stilski bidermajerski portret. Ti su portreti većinom na granici umjetnosti i obrta, ali za nas imaju vrlo interesantno kulturno-historijsko značenje.

Prvi atelier u Zagrebu otvara Slovenac Stroy već prije god. 1848.²², te postaje u neku ruku dvorski slikar biskupa Alagovića i Haulika. Imamo zatim značajnu pojavu Slovenca Matije Brodnika. Tu je i Slovak Zsche, talentirani slikar, koji daje izvanredno lijepe crteže našeg krajolika. Slika i mnogobrojne svetačke crkvene slike, zatim slika portrete hrvatskih aristokratskih obitelji Pejačevića, Erdödyja, Kulmera i t. d., vještinom stare tradicije bečke škole. Oko 1850. dolazi u Karlovac Tirolac Matija Schieder i dobiva mnoštvo narudžbi po okol-

nim crkvama. U Đakovu je njemački slikar Sturm.

U Karlovcu i Zagrebu gotovo nije ni bilo likovnog života. Postojalo je nešto diletantizma, koji se razvija u višim društvenim slojevima, gdje je slikanje smatrano kao upotpunjenje opće društvene naobrazbe. Karas u svojoj autobiografiji potvrđuje, da u doba njegova dječastva u Karlovcu nema slikara, kod koga bi mogao nešto naučiti (Hamerlić je samo diletantska epizoda). I. Tkalac²³ u svojim memoarima veli, da kad su mu roditelji htjeli dati izvjesnu naobrazbu i u slikanju, našli su mu kao učitelja jednog mladog Talijana, artiljerca Gregorija Baldija, bivšeg pitomca slikara Hayeza iz milanske akademije, koji je zbog svog rodoljublja zamijenio slikarsku akademiju karlovačkim garnizonom. Spominje također francuskog »znamenitog« slikara Neugasa, koji je došao s Marmontom u Iliriju i naslikao lik njegove majke, kako doji dijete. Slika je bila senzacija za grad Karlovac. Poslije odlaska Francuza taj slikar ostaje u gradu, gdje slika tamošnju aristokraciju.

Oltarske slike također su produkt stranaca, ponajviše putujućih majstora. Među njima ima i pokoji domaći sin, obično redovnik, koji se bavi slikanjem svetih slika (Miho Čuić, Juraj Srna, Antun Keller i dr.). Domaći slikar Vatroslav Župančić slika također oltarske slike po okolnim crkvama. Čudan je život tog samoukog slikara, koji je ujedno i kipar, zubar i brijač!

Nakon kratkog boravka u Karlovcu Karas se vraća u Zagreb, gdje je postavljen za risarskog učitelja na šegrtskoj školi. To ga samo časovito spašava od krajnje bijede — ali to je zapravo početak završne faze tragičnog života.

U nedostatku sistematskog školovanja i bez ikakve didaktičke discipline, umio je kroz tvrdu borbu života sačuvati i razviti svoj talent onako, kako je najbolje znao i mogao. Zaljubljen u svoju umjetnost, otrgnut od sredine, koja je zapravo bila njegova škola, bez prijatelja u domovini, koja mu je zbog dugog izbivanja uz sav patriotizam postala strana, okružen porodicom, koju guši bijeda, bez ikakve moralne potpore u životu! S tim teškim opterećenjima valjalo mu se primiti posla, za koji ne osjeća nimalo volje i za što nema čak ni sposobnosti. Sredina ga ne shvaća, ne vidi u njemu umjetnika već običnog nesposobnog

²² Babić, n. dj. str. 42.

²³ Tkalac, n. dj. str. 174.

činovnika. Naravno, na tom se poslu ubrzo lomi, i to se odmah odražuje u smanjivanju beriva. Kad je god. 1850. upravio molbu, da se ta nepravda ukloni, bude otpušten iz službe. Kao ironija dolazi mu narudžba, da slika cimere s kraljevskim orlovima za karlovačku Tridesetnicu. Čovjek, koji se zanosio morbidnom linijom Siene, čarobnim kolorizmom Venecije, morao je bespomoćno ginuti u bijednoj kućici na Potoku.

Dirljiva su pisma njegovih sestara. »... Dragi brate, molim te kako jedna tebe ljubeća seka moliti može čuvaj se da ne obolestiš ... smisli se kad kad na tvoju tužnu seku koja tebe bogzna kada vidila bude.« Šalje mu njegovu flautu, gitaru i note, koje su ostale u Karlovcu. Otac gotovo slijep umire u bijedi — sestra Magdica piše »... ako su nas Bog i ljudi zaboravili onda neznam šta će iz nas biti«. Kroz sva ta pisma provlači se grozna strepnja pred osljepljenjem najmlađeg brata. Zatim smrt sestre Mine, briga za nevaljalim bratom Adalbertom. — Očaj i bijeda u njemu i okolo njega.

Bachov patent kao teška mora nadvio se nad Hrvatskom. Zamire svaki politički život. Ali to više nije ona Hrvatska od prije 30-tih godina. Snaga ideje, koja je probudila uspavanu zemlju, nije mogla nestati, ona se samo drugačije usmjerila. Povlačenje iz političke arene urodilo je plodom u naučnim kabinetima. Povijest postaje glavno oružje borbe. Kukuljević je glavni stvaralac »Društva za hrvatsku povijesnicu«. Treba pretražiti sve arhive, treba dokazati da »regna sumus non municipia«.

Kukuljević se brine za Karasa i šalje ga u Bosnu.²⁴ Boravak tamo znači za njega osvježenje. Bez materijalnih briga, u novom ambijentu, daleko od bijedne kućice na Potoku s jedinim zadatkom, da slika! Slika bosanski krajolik, kopira sliku kralja Tomaša, naslikao je mnogo portreta bosanskih velikaša. Pozvan je na dvor Omer-paše

²⁴ Iz pisama, koja šalje generalni konzul Atanacković knezu Schwarzenbergu iz Sarajeva, vidimo, da je u prvoj polovici lipnja Karas boravio u Travniku. U pismu od 5. lipnja 1851. između ostalog piše: »Im Travnik befindet sich auch der Maler Karas aus Karlstadt, um dem Slawischen Helden Omer paša für die Agramer Ilirska Matica zu porträtieren. So wenigstens war es, wenn ich mich nicht irre, in den Agramer Blättern angekündigt. Der bekannte Ivan Kukuljević, kroatischer Literat und einflussreicher Mitglied der Matica, interessiert sich stark um dem besagten Slawischen Helden und wünscht seine Lebensbeschreibung zu erhalten.« U drugom pismu od 12. lipnja 1851. među vijestima iz Travnika navodi »Der Karlstädter Maler Karas gehet dort im roten Fes und dem sogenannten illyrischen Kostüm herum.« (Ferdo Šišić, Isprave iz Bečkog državnog arhiva, Beograd, 1938., str. 321.—322, 326.).

Latasa, sina naših krajeva, koji je od najobičnijeg vojnika postao prva ličnost u carstvu, te je ugušivši otpor bosanske vlastele, zavladao Bosnom. Na njegov dvor često dolaze fra Grga Martić i Jukić. Kukuljević tvrdi, da je Omer-pašin portret, koji je kasnije dovršen u Zagrebu, bio Karasovo remek-djelo.²⁵ Slika je poslana Omer-paši u Carigrad, kad je postao vrhovni vojskovođa carstva. Materijalne prilike i promjena ambijenta blagotvorno djeluju.

Po mnogobrojnim portretima, od kojih se velik dio sačuvao nažalost samo u bilješkama, vidi se, da je Karasova umjetnička djelatnost ipak bila prilično obilna. Po starim obiteljima Karlovca i Zagreba postoji tradicija, da je u kući nekada bila poneka Karasova slika. Uz to postoje i brojne patriotske slike — produkt vremena koje bi mu mogle omogućiti egzistenciju. — Zašto ta grozna bijeda, taj očaj, koji ga razdire? To nije bila samo materijalna bijeda, nestašica, to je bol duše čovjeka, koji nema snage ni volje da se dalje bori. Već u Rimu boluje od depresije i jednom se već nalazi na rubu samoubojstva. Gorčina prezrene ljubavi rasplinjuje se o sve ono lijepo, što ga okružuje. Srdačno i vedro prijateljstvo Karla Mayera, intenzivan rad, liječi ga i postaje potpora njegovu biću. Životu umjetnika potreban je ambijent, u kojemu se talent može razvijati. Potrebni su novi poticaji, jer u umjetnosti nema zastoja — ona se u svakom djelu vječito obnavlja.

Našem je Karasu nedostajala ta atmosfera. Sumnja u sebe, koja ga je i prije nagrizala, razvijala se sve snažnije, obuhvaćala ga potpuno, jer umjetnik nije nalazio više otpora u sebi samome. Kao posljednji bljesak u toj duševnoj tami zablistala je ljubav za mladom Irenom Türk, prekrasnom kćerkom jedne ugledne karlovačke obitelji. Zanio se slikajući njen lik. Grad se skandalizira zbog te drskosti. Kad je bio pri kraju svojih snaga, Strossmayer ga poziva u Đakovo, da slika likove đakovačkih biskupa, ali je već prekasno. Za Karasa više nema pomoći. Jedne večeri upada raskrvavljen u sobu, gdje se nalazio biskup sa svojim društvom.²⁶ Napad ludila ili svijesni pokušaj samoubojstva? Nakon toga povratak u Karlovac, a to je značilo još korak dublje u bijedu, to je značilo smrt. Tako je i bilo. 9. srpnja 1858. pronađeno je njegovo mrtvo tijelo u Korani.

²⁵ Kukuljević, n. dj. str. 134.

²⁶ Kršnjavi, n. dj. str. 217.

Vrlo je teško složiti kronologiju Karasovih radova, jer oni nisu nikada datirani, niti signirani. No pokušat ću izvjesnim kronološkim redom iznijeti sva Karasova sačuvana, a meni poznata djela, kao i ona, koja su nam se sačuvala samo po bilješkama i po usmenoj tradiciji. Kao okosnica mogu nam poslužiti one slike, o kojima on sam govori u svojim pismima. Te su vijesti međutim vrlo oskudne, jer ne obuhvaćaju ona djela, po kojima ga mi danas najviše cijenimo.

Po glavnom izvoru, njegovoj kratkoj biografiji, znamo, da je prvo slikao male sličice s cvijećem, bidermajerske čestitke i spomenice, koje su onda bile toliko u modi. Zatim dolaze uljene slike »Pogorenje rimljanskog cara«, Dvanaest apostola« i dvije Madone s djetetom.

Prvi iscrpniji katalog daje nam Kukuljević u Slovníku.²⁷ Nabrojeno je dvadeset slika, od kojih je veći dio pripadao Kukuljevićevoj zbirci. Ta djela obuhvaćaju sva razdoblja Karasova rada. Mnoge su slike propale ili se pak ne zna, gdje se danas nalaze.

Karas je u Firenci od godine 1838. i tamo ostaje do proljeća 1841. U tom je razdoblju završio Kossenov portret, kopirao Lorenza di Credi, Ghirlandaja, neka djela Andree del Sarto. Kopirao je zatim Danteovu glavu od Melija, koju šalje skupa s raznim crtežima u Karlovac. U kolovozu 1841. nalazi se u Sieni, gdje kopira šest slika Pinturicchija u Libreriji Piccolomini. Za sve te radove, koji pripadaju njegovu početničkom kao i firentinsko-sienskom razdoblju, znamo samo po bilješkama. Bar se za sada može smatrati, da su ti radovi nažalost izgubljeni.

Rimsko razdoblje podijeljeno je u dva dijela. Prvi dio seže do god. 1844., kad dolazi na kratak boravak u domovinu, te na drugi dio, koji traje do god. 1848., kad se definitivno vraća u

Hrvatsku. Rimsko je razdoblje mnogo obilnije i značajnije od prijašnjih. Tu se Karas sve više oslobađa sputanosti, stječe iskustva i znanja — sazrijeva u svojoj umjetnosti.

Nažalost je većina tih djela nestala, ali po onome, što je sačuvano, umjetnikovo se djelovanje može podijeliti na dvije grupe: naime na kompozicije i portrete.

Prva Karasova veća slobodna kompozicija jest »Mojsije izložen na obali rijeke« (Ulje, 1.690 × 1.960 m. Gradska galerija, Karlovac). Čitava kompozicija, iako s mnogo nedostataka, vrlo dekorativno djeluje. Majka u svom manirističkom stavu nalikuje na neku Sibilu sa talijanskih platna. Ta se klasična glava majke u raznim varijantama javlja i u kasnijim likovima. Sam Karas veli, da je majka najbolje uspjela, dok su sestra i Mojsije slabiji. Po Babiću²⁸ na tom neuspjelom platnu »bljesne koja šara, što odaje pravog rođenog slikara«. Zanimljivo je prikazan pejzaž, u kome su postavljeni likovi.

Zatim slijede kompozicije »Susret Jakova i Labana«,²⁹ te »Marta se jada Kristu«, koje su danas izgubljene.

Drugoj rimskoj periodi pripada »Vila, koja inspirira jednog našeg Barda« (Karasove riječi!). Iz tog je vremena zacijelo i »Djed i unuk«, po kome je 60-tih godina, dvanaest godina nakon Karasove smrti, izrađen medaljon za zavjesu-lepezu u starom kazalištu.³⁰

Zatim dolaze slike, koje su nekada pripadale Kukuljevićevoj zbirci »Napolitanski tamburaši«, »Prizor iz rimskih poklada«, »Rimljanka na bunaru«, »Rim-

Sl. 1 — U. Karas: Mojsije izložen na obali rijeke
Gradski muzej, Karlovac

²⁸ Babić, n. dj. str. 59.

²⁹ Na dražbi zbirke kardinala Haulika kupuje Rački Karasovu sliku »Susret Jakova i Labana« za 75 forinti. (Šišić, *Korespondencija Rački-Strossmayer*, knj. I., Zagreb, 1928., str. 83—84.).

³⁰ Kassowitz-Cvijić, n. dj. str. 73.

²⁷ Kukuljević, n. dj. str. 135.

ska seljačka porodica pred svojom kućom«, sve izgubljene.

Iz tog je vremena i »Napolitanka goji cvijeće« (Ulje, 0,600 × 0,460 m, Moderna galerija, Zagreb). U toj je slici Karas sličan onim anonimnim slikarima, koji zanatskom vještinom izrađuju pojedine detalje. Svilena materija tamnocrvene haljine majstorski je izrađena, čini se kao da se pri pokretu čuje šuštanje svile. Pejzaž je obična slikarska kulisa.

Dva akvarela (290 × 200 m) Moderna galerija, Zagreb) prikazuju Rimljanke u narodnim nošnjama. Na njima se jasno osjeća Overbeckov akcent. Ta dva kolorirana crteža rađena su ukusno i sa smislom za cjelinu.

»M e n a d a« (Ulje na drvu, 0,574 × 0,355 m, Moderna galerija, Zagreb). U sjeni tipične mediteranske pergole s vinovom lozom postavljen je lijep, ali nešto kruti lik Menade, s atributima Dionizijeve svećenice. Akt ima izvjesne disproporcije. Karas nije uspio dati zamah pokreta, te se čini kao da tijelo lebdi pri dohvatu tamnog zrelog grozda. Svjetlo-ljubičastom velu, prebačenom preko tijela, nedostaje prozračnost. U daljini klasični pejzaž s visokim bregovima i marmornim antiknim hramom. Ima ljupkosti u pojedinostima kao i u cjelovitosti ove izrazite klasicističke kompozicije.

U rimsko vrijeme možda bi se mogla postaviti i »M a d o n a s d j e t e t o m, k o j e s p a v a« (Ulje, 0,900 × 0,600 m, Gradska galerija, Karlovac). Na tamnoj se pozadini ističe maniristička kompozicija Majke s djetetom. Interesantna glava Madone, kao i ruke, odaju utjecaj Leonardova kruga. Prevladuje tamnocrvena boja. Vjerovatno je ta slika jedna lijepa i vrlo uspješna kopija.³¹

Sl. 2 — V. Karas: Madona s djetetom, koje spava
Gradski muzej, Karlovac

U tom periodu radi i portrete. U Kukuljevićevoj se zbirci nalazio portret nekog »G a j e t a n a Rimljanina« i portret jednog »Starca s bradom«. Najbolje sačuvano djelo iz rimske epohe svakako je »Rimljanka s lutnjom«³² (Ulje, 1000 × 0,750 m, Moderna galerija, Zagreb). Ta je slika po mnogobrojnim reprodukcijama dobro poznata našoj javnosti i postala je kao sinonim Karasova imena. »Rimljanka« sadrži sve ono najbolje, što je mogao dati utjecaj rimskog »nazarenstva«. Ponosit lik i klasična glava krasne mlade žene imaju u sebi izvjesnu hladnoću i beživotnost, a obrada vrata i

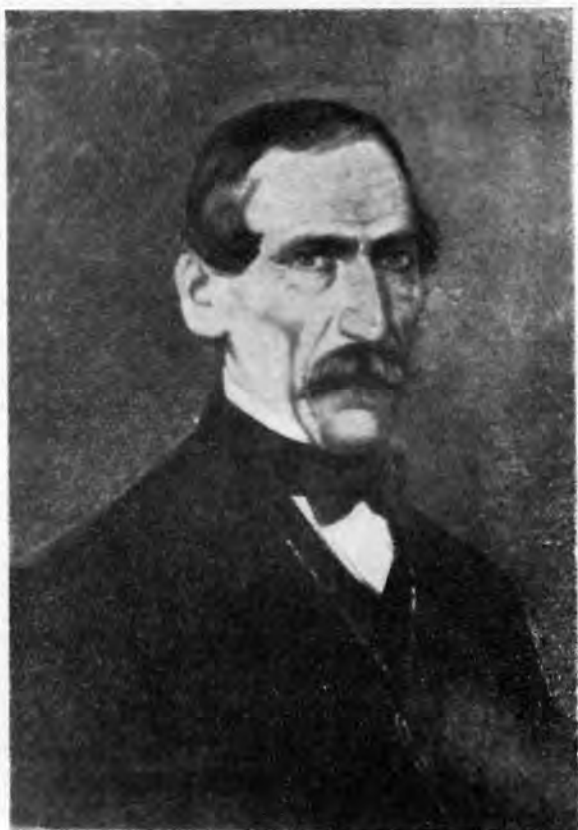
ruku još jače odaje nedostatak života. Ovoj slici daju osobitu draž boje, koje Karas znalački postavlja, i to u vrlo smjelim kombinacijama. Inače je »Rimljanka« i u kompoziciji i obradi posve logična u konzekvenciji tadašnjeg akademizma.

Karas odlazi iz Rima u prosincu te dolazi u Trst, gdje ostaje do svibnja 1848. Iz njegova pisma poznato nam je, da je tamo radio lik mlade djevojke u ulju i u akvarelu, zatim jedan ženski portret u akvarelu i studiju prijatelja Čeha također u akvarelu. Za te se portrete zasad ne zna gdje se nalaze.

U svibnju 1848. Karas se vraća u domovinu boravi izmjenično u Zagrebu i Karlovcu. Godine 1851. boravi u Bosni,

³¹ Da li bi bilo smjelo pretpostaviti, da je to ona Madona, koju je Karas kopirao prije puta u Italiju, a za koju se toliko oduševljavao major Kohl? (Kukuljević, n. dj. str. 135.).

³² Kompozicije lijepih žena s lutnjom omiljele su teme renesanse i baroka. Tu temu preuzima u Rimu Karas. Po Kassowitz-Cvijičevoj prikazuje Karas lik glumice Enghaus-Hebbel iz bečkog Burgtheatra, supruge njemačkog pjesnika Hebbela. Karas se s Hebbelovima upoznao u Rimu, a to se prijateljstvo obnovilo, kada je 1849. Hebbelova gostovala u zagrebačkom teatru, gdje je igrala u »Egmontu«. (Kassowitz-Cvijić n. dj. str. 49.—50.).

Sl. 3 — U. Karas: *Portret gosp. Genzića*
Vlasništvo obitelji Mandl, Zagreb

Sl. 4 — U. Karas: *Portret gđe Genzić*
Vlasništvo obitelji Mandl, Zagreb

gdje se zadržava šest mjeseci.³³ Iz tog nam je vremena Kukuljević zabilježio »Portret Omer-paše«, razne krajolike, te portrete bosanskih i turskih velikaša.

U rasponu od deset godina, što boravi u Zagrebu i Karlovcu, nastao je glavni dio umjetnikova opusa. I tu možemo Karasovo slikarsko djelovanje podijeliti na kompozicije i portrete. Kompozicije uglavnom imaju patriotski značaj. Godine 1853. slika »Vilu, kako oduševljava mladog Gundulića«.³⁴ Slijede zatim »Djevojka iz Ogulina«, »Justitia«³⁵ a god. 1856. slika »Odlazak Serežana u rat«.³⁶

³³ Boravak Karasa u Bosni predstavlja neobično interesantan problem, koji bi trebalo posebno istražiti i obraditi. Djela iz tog razdoblja spomenuta su u bilješkama Kukuljevića. Da li bi daljnje istraživanje urodilo rezultatima? To pitanje svakako očekuje odgovor. Postoji reprodukcija jednog portreta, koji bi mogao pripadati Karasovu opusu, no to nisam mogla provjeriti.

³⁴ U »*Nevenu*« god. 1853. ima vijest, da Karas u Karlovcu radi sliku, koja predstavlja Gundulića s »Osmanom« u ruci, kako mu vila predaje gusle.

³⁵ Ovih je dana jedna ekipa Konzervatorskog zavoda iz Zagreba u svom istraživačkom radu pronašla u Karlovcu nekoliko Karasovih slika, i to: »*Justitia*« (vlasništvo

Karasova domena jesu portreti — u njima je polučio svoje najveće dostignuće. Dosta ih je sačuvano, a za mnoge nažalost znamo samo po bilješkama.

Dva utjecaja, dva načina posve protivna provlače se kroz njegov opus; čisti kolorirani oblik nazarenaca i približavanje tonskom slikanju, koje nasljeđuje od Holandana.

Kao živa suprotnost »Rimljanki s lutnjom« djeluje »*D je č a k*« (Ulje 0,796 × 0,592 m, Mo-

gđe Marković, Karlovac), »*Portret Antuna Pirečnika*« (vlasništvo gđe M. Golubar, Karlovac) i dva portreta supruga Pintar (vlasništvo dra I. Ribara).

³⁶ »Prije nego ostavih Karlovac posjetih još jedinoga našega umnijega slikara iz civilne Hrvatske, Vjekoslava Karasa, koji u svojoj siromašnoj sobici dogotavljaše upravo svoju najnoviju sliku »*Odlazak Serežana u rat*«. Taj duhoviti mladić, kojeg vile umjetnice prigriše u svoje čarobno kolo, bavio se tada i slikanjem, pjevanjem i sviranjem flaute i skladanjem napjeva. Njegova duša bijaše jur tada bolesna, njegovo lice sumorno, njegova zabava ili u tihoj samoći ili u bučnome društvu veselih momaka. Da je Karas po sreći pripadao drugome narodu, negoli hrvatskome, bio bi mogao postati čovjekom na glasu, ali kao čestiti Hrvat, kubureći u žalosnih okolnostih svoga naroda, nađe napokon svojevolutnu smrt u valovih Kupe.« (Kukuljević, *Putne uspomene iz Hrvatske, Dalmacije, Albanije, Krfa i Italije*, Zagreb, 1873., str. 4—5.). Bilo je to u rujnu 1856., nepune dvije godine prije smrti.

Sl. 5 — U. Karas: Portret gđe Spitzer
Vlasništvo obitelji Horvat. Podsused

Sl. 6 — U. Karas: Portret gosp. Spitzera
Vlasništvo obitelji Horvat. Podsused

derna galerija, Zagreb). Vibriranje života, što tako snažno izbija iz čitavog lika, djeluje tako sugestivno, da se zaboravljaju sve one nespretnosti, koje ne manjkaju ni ovome djelu. Čudni kontrast čini djetinja glavica s nešto asimetričnim licem, meko modeliranim prema nespretno ucrtanom tijelu djeteta, kome očito nedostaje točnost proporcije. Neposrednost između gledaoca i slike neobična je. Taj djetinji lukavi pogled, osmijeh koji treperi oko skupljenih usana, punačke djetinje ručice, koje uza svu nespretnost u obradi sadrže toliko života, upravo fasciniraju.

Među mnogobrojnim portretima mnogo se ovakvom tonskom slikanju približava »portret Dusquenoisa« (Ulje, 1,100 × 0,800 m, Moderna galerija, Zagreb). Svakako je to jedan od najboljih Karasovih muških portreta. Markantna staračka glava s nešto tvrdim crvenkastim inkarnatom, sijedom kosom, te živim očima, koje prodorno gledaju.

Krugu Karasovih najboljih ostvarenja pripadaju i »portreti Ane i Miška Krešića«. To su kreacije, u kojima Karas pokazuje

svoju punu likovnu zrelost. Na tim platnima Karas ne zahvaća samo predodžbu lika, već zalazi u dušu same ličnosti i stvara naš prvi psihološki portret. Ti portreti pokazuju samosvijest građana, ljudi, koji su radom stekli bogatstvo i time odgovarajući rang u društvenoj strukturi.

Lik Ane Krešić (Ulje, 0,779 × 0,591 m, Moderna galerija, Zagreb) izvanredno je djelo. Postavljen je frontalno. Nešto tupo i opuštено lice s plavim očima, koje umorno gledaju, uokvireno je bogato dekoracijom bijelih čipaka. Njena haljina čudne plave boje s bogatim i usklađenim naborima stvara jedinstvenu slikarsku cjelinu. Njene ruke, prve Karasove ruke, koje odišu životom, položene na haljini, daju divnu usklađenost boja. Njen pandan, lik Miška Krešića (Ulje, 0,782 × 0,591 m, Moderna galerija, Zagreb), sadrži iste osobine, te je svakako jedan od najuspjelijih portreta u našoj starijoj likovnoj umjetnosti. Obrada detalja kao i cjeline odužuje za ono doba veliko slikarsko umijeće. Odnos je boja usklađen te djeluje, prema liku Ane Krešić, mekše — kao u sordini. Kroz te oči, koje

Sl. 7 — U. Karas: *Portret Marije Weigelhofer-Lisinski*
Vlasništvo obitelji Vodvarška. Zagreb

uporno gledaju i jasno govore, čitamo potpuno njegovu ličnost. Ta dva portreta nosimo u sebi i prolazimo s njima kroz razna razdoblja našeg likovnog stvaranja, zaustavljamo se prvi put tek pred portretnim realizacijama jednog novog vremena, pred likovima Račića i Kraljevića.

Karasu pripadaju i dva portreta, koji predstavljaju dva člana obitelji Genzić iz Karlovca. Vrlo je lijep »*Portret žene*« (Ulje, 0,329 × 0,267 m, vlasništvo obitelji Mandl). Otmjeno, duguljasto lice obuhvaćeno je bijelom kapom pjenušave gaze, koja je povezana mekom i podatnom plavom trakom. Bijeli visoki okovratnik od iste materije, skupa s kapom tvore jedinstveni, bijeli, prozračni okvir licu. Inkarnat je nešto opor, a duguljaste plave oči intenzivno gledaju. Odijelo od teškog tamnozelenog baršuna sa smeđim

odsjevima i svojom bogatom konstrukcijom daje čitavom liku neku majestoznost. To potencira teški zlatni lanac, koji se, prebačen preko ramena, završava briljantnim križem na grudima. Ima toliko ljupkosti u tom liku i toliko vještine u ovom pravom bidermajerskom portretu!

»*Portret muškarca*« (Ulje, 0,577 × 0,450 m, vlasništvo obitelji Mandl). Na svijetloj oliv-sivkastoj pozadini ukomponiran je prema omjeru slike velik muški lik srednje dobi. Oštra izrazitost lica s upadljivo izrađenim borama mogla bi se identificirati tvrdoćom same obradbe. Oči imaju neku mreću, čudno gledaju kao da u sebi nose izvjesnu gorčinu.

Karasu pripadaju portreti suprugâ Spitzer iz Karlovca. »*Portret žene*« (Ulje, 0,707 × 0,553, vlasništvo obitelji R. Horvat) mnogo je uspjeliji, a to se kod Karasa često primjećuje. Čitav lik izvrsno karakterizira samovoljnu i energičnu ženu, a sadrži i Karasove karakteristične nedostatke asimetričnost lica, bespomoćno radene ruke, te izvjesnu oporost inkarnata. Fino je izrađeno svilenocrno odijelo, a čipkana kapića i čipke na dnu rukava pastozno su izvedene. Interesatnu kolorističnu notu daju plave trake na kapi. Kao da Karas uživa slikajući ženska odijela!

»*Portret muškarca*« (Ulje, 0,780 × 0,551 m, vlasništvo obitelji R. Horvat). Izvrsno je pogodan izgled dobroćudnog čovjeka. Lice je meko, bez modelacije i zaostaje mnogo za obradbom ženskog portreta.

Zanimljiv je »*Portret Marije Weigelhofer*« sestre Vatroslava Lisinskoga. (Ulje 0,300 × 0,240 m, privatno vlasništvo). Mala je slika puna bidermajerske romantike. Interesantan je lik mlade žene velikih sivih očiju. Usta se lagano otvaraju na tek zamjetljivi smiješak. Tamnoljubičasto odijelo uokviruje dekolte, a na grudima je prislonjena ruka, koja drži crvenu ružu. I u tom portretu zacijelo ima tvrdoće, ali su neki detalji vrlo lijepo i fino izrađeni. U daljini se gubi tamni

pejzaž, zagasitocrveni trak spaja nebo s visokim brdima. Daleke leonardovske reminiscencije presađene na naše skromno bidermajersko tlo. Na poleđini okvira postavljen je datum 1852. i naznačeno je, da je sliku radio slikar Karas.

»*Portret Janka Brigljevića*«³⁷ (Ulje, 0.610 × 0.510 m, vlasništvo gđe Tkalčić-Košćević) ide među najzanimljivije muške portrete. Bista mladog čovjeka ucrtana je dosta nevješto na tamnosmeđoj pozadini. Ruke vrlo loše izrađene, kao da su drvene. Kontrast tome je izvanredno interesantna glava. Gledajući dulje tu sliku, opažamo, da prima sve više života. Kao kod malog »Dječaka«, i u toj fizionomiji vibrira intenzivan nutarnji život, koji se ogleda u lijepim velikim tamnozelenim očima. Laka ironija treperi u tim očima, te one sjajno harmoniziraju sa čvrsto zatvorenim usnama, oko kojih tek lebdi jedan naslućeni osmijeh. Visoko, inteligentno čelo, fino modelirano, uokviruje meka kestenjasta kosa s nešto bakrenim odsjevom. Tamna boja pozadine po-

Sl. 8 — U. Karas: *Portret Janka Brigljevića*
Vlasništvo gđe Tkalčić-Košćević, Zagreb

Sl. 9 — U. Karas: *Portret gđe Barac*
Vlasništvo obitelji Barac, Zagreb

staje nešto svjetlija oko glave, te je na neki način zaokružuje tek primjetljivom aureolom. Ima tako mnogo duhovitosti u tom osobito uspjelom psihološkom portretu.

»*Portret gospode Barac*« (Ulje, 0.400 × 0.320 m. Vlasništvo obitelji Barac. Na maslinastosmeđoj pozadini postavljen je lik mlade elegantne žene, odjevene u bogatu haljinu od bijele teške svile. Fino je modelirano i osobitom pažnjom slikano lijepo lice. Kako je glava postavljena polu-an fas, odskače asimetričnost lica naročito u izrazu. Portretirana je u najmlađim godinama doživjela nesreću, da joj je brat u igri izbio lijevo oko. Karas nije izbjegao taj defekt,

³⁷ Janko pl. Brigljević, mladi župnik iz Lipnika kraj staroga grada Ribnjaka, vršnjak je Karasov i njegov lični prijatelj. Inteligentan, kulturni i oduševljen ilirac, bio je poznat zbog svoje društvenosti i duhovitosti. U svom župnom dvoru okupljao je odabrano društvo, u kojem se naročito isticao Ivan Perkovac. Pred smrt je zaželio, da ga zakopaju tako, kako bi mogao i mrtav gledati prema vinogradu.

Sl. 10 — U. Karas: Portret nepoznate žene

već je akcentuirao izrazitost oka, dok je ugašenom oku dao tupu beživotnost. U izrazu lica ima blage sjete — koju pak sama defektnost nikako ne kvari.

»Portret Marije Pirečnik« (Ulje, 0.730 × 0.540 m. Vlasništvo gđe Nede Golubar, Karlovac); vidjela sam u vrlo lošem stanju dok je bio na popravku u restauratorskoj radionici. Prikazuje lik mlade žene u svijetloplavom odijelu s glatko začeslanom kosom. Pripada Karasovim slabijim djelima. Lice je dosta izrazito sa blizu postavljenim očima, oštrim dosta dugim nosom i samovoljno zatvorenim usnama. Čitav lik djeluje plošno. Sama postava kao i crte lica imaju analogije s portretom gđe. Spitzer, iako je ovaj kvalitetno na većoj visini. U Karlovcu postoji njen pandan portret Antuna Pirečnika.

»Portret gospođe Uranyczany« (Ulje, 0.796 × 0.592 m, Moderna galerija, Zagreb), kao i jedan obiteljski portret (Ulje, 0.930 × 0.710 m, Moderna galerija, Zagreb) pripadaju po kvaliteti

osrednjim Karasovim kreacijama. To bi se isto moglo reći za sliku »Djevojčice s lutkom« (Ulje, 1.187 × 0.950 m, Moderna galerija, Zagreb). Zaista kao da su dva slikara slikala Karasove slike. Tvrđi likovi s bespomoćnim rukama mogli bi pripadati anonimnim slikarima-zanatlijama oko sredine XIX. st.

Zna se nadalje, da je Karas slikao portret Irme Türk, njene braće, gđe Mihičić. A iz pisma Stjepana Lopašića upućenog Ivanu Kukuljeviću³⁸ vidi se, da je slikao portrete Pavla Ladevića, Marka Palle, gospođe Barac, Stjepana Lopašića.

Postoji problem Karasova malog autoportreta, na čijoj je poledini napisan datum 1845.. I kad to ne bi bio Karasov autoportret, ne bi se moglo naći prikladnijeg lika, koji bi ga predstavljao. Te sumorne oči, što lutaju u daljini, kao da u viziji gledaju tragediju, kojoj se ne može izbjeći. Desna ruka prislonjena na bijelom čistom papiru napisat će svoju posmrtnu tužaljku.

Kao prilog dajemo i fotografije dvaju Karasovih portreta, kojima se nažalost — bar za sada — izgubio svaki trag.

Pronalaženje novih djela nije ni izdaleka iscrpljeno. Ima još dubioznih Karasa, a ima svakako i pravih, za koje ni sami vlasnici ne znaju, da ih posjeduju.

U privatnom vlasništvu gđe Posilović nalaze se dva vrlo dobro sačuvana akvarela. Slike nisu signirane, no u tradiciji porodice smatraju se Karasovim djelima. Slike su vrlo zanimljive, to više, što dosad nisam naišla na Karasove pejzaže. Pejzaži u Karasovim kompozicijama općenito djeluju kao slikarske kulise. Jedino uporište bio bi pejzaž u »Slunjanki«.

Jedan pejzaž mogao bi pripadati rimskom razdoblju (akvarel, 0.320 × 0.430 m). Duboko u dolini gube se u horizontu svijetloplavi bregovi i pojas daleke rijeke. U prednjem je planu uzvišenje, koje se naglo prekida. Na lijevoj strani još jedno uzvišenje, na kojemu širi krošnje jedno prastaro stablo. Tu su nedaleko provalije jedan

³⁸ »Grada za povijest književnosti Hrvatske«, knj. XVIII., p. 192.

mali ženski i tri muška lika. Zelena girlanda spušta se uz provaliju. Po sredini nasred strma puta naslikana su tipična talijanska kola na dva točka s kočijašem u širokom šeširu. Bijeli konj lijepo kontrastira prema tamnosmeđoj boji zemlje. Niz rub brežuljka spušta se osamljen putnik. Pravi romantični ugođaj! Odnos boje kamenja i zemlje, od svijetlo-smeđeg do bakrenasto tamne boje, prema svježem zelenilu trave, te svijetlim bojama dalekog horizonta vrlo je dobar i usklađen. Moglo bi se naći analogije s pejzažem »Slunjanke«, naročito u obradbi doline i svijetloj boji zemlje.

Drugi akvarel (0.31 × 0.460 m) predstavlja motiv, koji bi mogao biti i karlovačka najbliža okolina. Flodna ravnica obrasla sočnom zelenom travom, potočić, vrbe... U prvom planu lijevo, stara velika vrba sa šupljim trupom, u kome je nespreno ucrtan muški lik, kako sjedi, u bijelom odijelu s plavim prslukom i velikim crnim šeširom. Do vrbe dva muškarca i jedna žena s djetetom u narodnim nošnjama razgovaraju. Horizont zatvara gusta šuma s jablanima. U tom zelenilu nalaze se i tri seljačke kuće, kojima se iz dimnjaka diže dim. S desne je strane horizont otvoreniji. Na livadi pase stado konja i jogunasta ždrebad. Jasno je, da je obje slike slikala jedna ruka. Istovetna je tehnika rada, boja trave, zemlje, obrada drveća, te premalene proporcije ljudskih likova prema prirodi. Zacijelo mora da su slike rađene u kratkom vremenskom razmaku. Možda bi se to moglo postaviti u god. 1844., naime prije prvog kratkog Karasova bavljenja u domovini i za vrijeme samog boravka u Karlovcu — ili pak u 1848. prije i nakon definitivnog povratka u Hrvatsku.

Postoje i Karasovi crteži, ali u vrlo skromnom broju. To su samo male skice na slobodnom prostoru primljenih pisama, koje su se sačuvale u arhivu Historijskog instituta. Većinom su to usamljene silhuete lijepih mladih žena, glave klasične ljepote, koje podsjećaju na Mojsijevu majku, likovi Krista i svetaca, koji odaju Over-

Sl. 11 — U. Karas: Portret muškarca (Uranicani)

beckovu maniru. Na jednom Pfeifingerovu pismu duhovito je prikazan Lucifer.

Na čistoj poleđini jednog lista papira, na kojemu su njegovom rukom ispisani stihovi »*Inno nazionale degli Italiani*« — borbene budnice Risorgimenta — nacrtana je olovkom jedna mala zanimljiva kompozicija duguljastog oblika. Oko centralne ličnosti svirača gitare, a koja je pomaknuta na desnoj strani, grupirana su još tri svirača i sedam likova žena. Centralni su likovi jače akcentuirani, dok se ženski likovi u mekom crtežu tek nazrijevaju i puni su živosti. Za razliku od usamljenih pojedinačnih likova, u ovoj maloj kompoziciji struji život. Na istoj strani papira povećan je centralni lik, no vrlo tvrdo i loše djeluje. Da li je to skica za »*Neapolitanske tamburaše*«, za koju sliku Kukuljević u Slovníku veli, da je »malena i podugačka slika, umno sastavljena,« a za koju se danas ne zna gdje je?

Vrlo su zanimljiva tri crteža perom, koji se nalaze na poledini jednog Kossenova pisma. Osobito jedan crtež, koji predstavlja veselu gozbu, svojim sižeom i kompozicijom odaje nizozemski utjecaj. Grupacija likova oko jednog stola vrlo je interesantno izvedena. Likovi su tako organski povezani, te skica daje potpunu cjelinu. Sjevernjački ugođaj, gdje i djeca i starci učestvuju u veselim gozbama, prikazan je uvjerljivo.

Drugi crtež ilustrira neku fabulu s izvjesnom patetikom. I tu su prikazana djeca. Treći crtež prikazuje jednu ženu kako leži u krevetu, podalje oko jednog okruglog stola grupirani su jedan čovjek u visokom šeširu u profilu s tvrdim izrazom i jedna žena s izrazom punim strave u živu razgovoru, pored njih jedan dječak sluša njihovo pričanje.

Jedan drugi crtež (olovka) prikazuje borbu. Skica je loša, naročito dvije centralne ličnosti, kojima nedostaju proporcije i konzistentnost.

Sl. 14 — *U. Karas: Crteži*
Vlasništvo obitelji Eisenhut. Zagreb

Sl. 12 — *U. Karas (?): Krajoblik* Vlasništvo gđe Posilović. Zagreb

Gotovo u svim Karasovim kompozicijama iznadauje smisao i razumijevanje za grupiranje likova i njihovo postavljanje u prostoru.

Kao u Karasovu slikarskom opusu, tako se i u ovim crtežima, osjećaju ona dva suprotna utjecaja, koji se skroz provlače i koji oblikuju njegovu umjetnost.

Svako doba gleda na neku umjetničku epohu kroz vlastito naziranje.³⁹ Tako je bilo u svim vremenima. Neposredno nakon Karasove tragedije, Kukuljević odaje toplo priznanje Karasu — ali i tu vidimo, da Karas nije cijenjen zbog djelâ, koja kroz naše gledanje znače njegovu snagu. Iza toga šutnja — on je gotovo zaboravljen.⁴⁰ Jedino zastor-lepeza u starom kazalištu održava sjećanje na njega.

Naš prvi esteta i arbiter umjetnosti Išo Kršnjavi doslovno veli za njega: »Karas od kojega je slika »Djed i unuk« postala popularna, boravio je u Đakovu sam sa sobom vrlo nezadovoljan, jer je osjetio, da mu talenat nije dosta jak«. Zatim dalje: »Mückeove, Zacheove i Karasove slike predočuju nam primitivno stanje

³⁹ U »*Ujencu*«, br. 3., god. 1874. dan je osvrt na nesređenost naših kulturnih prilika. (Urednik je tada bio August Šenoa). U članku se govori o tragičnoj sudbini Lisinskog, koji je do smrti podučavao dječurliju u sviranju na klaviru, a Karas je imao dječurliju učiti kako se crta.

⁴⁰ Kršnjavi, n. dj. str. 217.

Sl. 13 — U. Karas (?): *Krajolik* Vlasništvo gđe Posilović. Zagreb

zagrebačke umjetnosti 50-tih i 60-tih godina.⁴¹ Preko Kršnjavoga govori nam kriterij njegova vremena.

Babić gleda njegovu ličnost i njegov likovni značaj očima našeg vremena. Glavno težište kreativne snage Karasova talenta postavlja na portrete, među kojima ima takvih »... koji ne opisuju, ne reflektiraju samo vizuelnu predstavu, već govore, još više žive svojim posebnim životom, kako žive sva prava umjetnička djela.«⁴²

Sačuvane Karasove slike nalaze se dijelom u posebnoj dvorani Moderne galerije u Zagrebu, u Gradskoj galeriji Karlovcu i Narodnom muzeju u Beogradu,⁴³ te dijelom u privatnom posjedu. Obuhvaćajući čitav njegov poznati opus, mi dobivamo jasnu sliku njegova djelovanja. Svi ostali još nepoznati radovi mogli bi samo upotpuniti sliku, ali u samoj biti ne bi se ništa izmijenilo. U tim djelima sintetizirane su sve Karasove vrednote i svi nedostaci; vidimo bespomoćnog, tvrdog Karasa, koji upada gotovo u kič — Karasa sitnoslikara, koji daje savršenu obradu materije — Karasa, koji komponira u vanrednoj simfoniji ljepotu boja. Konačno nailazimo na Karasa, koji odbacujući sve, što je tuđe i nametnuto, progovara u punoj mjeri kroz ličnost, koju prikazuje.

Problem Karasa slikara i Karasa čovjeka zaslužuje punu pažnju. Ta će se pažnja najbolje poka-

zati, ako uznastojimo, da se na svijetlo dana iznesu mnogobrojne njegove slike, koje još neatribuirane leže, možda i prezrene, pod velom prašine. Potrebno bi bilo istraživati i dalje po arhivima i privatnim kućama u samome Karlovcu. To bi svakako moglo dati lijepe rezultate. Sve to obraditi i iznijeti pred našu javnost, značilo bi odužiti se sjeni našeg prvog velikog talenta, našeg prvog modernog slikara.

⁴¹ Kršnjavi, n. dj. str. 220.

⁴² Babić, n. dj. str. 60.

⁴³ U Narodnom muzeju u Beogradu nalazi se muški portret, koji ne objavljujem, jer je obrađen u jednom drugom radu namijenjenom za ovaj časopis.

Ujekoslav Karas: Crteži

PRILOZI

U primjerku Slovnika, koji je pripadao Ivanu Kukuljeviću, s umetnutim praznim listovima papira među štampanim stranicama, kao što se običavalo za pripremu drugog izdanja, uz stranu 134. nalazio se rukopis Vjekoslava Karasa.

Od četiri arka papira u veličini kvarta, ispisane su četiri i po stranice, a drugo je ostalo prazno. Rukopis sadrži koncept Karasove autobiografije, koja doseže do god. 1838., dotično do puta u Italiju. Na tom je konceptu Kukuljević vlastoručno napisao »*Autografski životopis Vjekoslava Karasa*«. Autentičnost Karasova i Kukuljevićeva rukopisa posve je pouzdana. Slovník je izdan god. 1858., dakle neposredno nakon Karasove smrti. Da li je Kukuljević namjeravao objelodaniti ovaj dokument u drugom izdanju? Na koji je način i kada došao do tog rukopisa? Poznate su vrlo dobro veze i razumijevanje, što je Kukuljević imao za Karasa, a ovaj rukopis, koji je zacijelo upućen njemu, to još većma potvrđuje. Po količini papira naslućuje se, da je Karas namjeravao opisati izvjesni dio svog života, pa se nameće pitanje, zašto je životopis pisao samo do puta u Italiju? Budući da koncept nije datiran, nameće se i pitanje, kada je napisan. Po samom ispričavanju zbog nedovoljnog poznavanja materinskog jezika, koje objašnjava kao posljedicu dugog izbjivanja iz zemlje, moglo bi se pretpostaviti, da je taj koncept napisan kratko vrijeme nakon povratka u domovinu. Mislim, da taj rukopis ne bi bilo ispravno datirati kasnije s dva razloga. Prvo, Karas je boraveći dulje u zemlji, a osobito nakon bavljenja u Bosni, morao bolje naučiti jezik. Drugo, što u tom rukopisu ima momenata tolike duševne svježine, da bi se to teško moglo dogoditi u kasnijim godinama.

Naravno, svaki je pokušaj točnog datiranja tek pretpostavka, no postavljanje toga rukopisa oko god. 1850.—1851. ne bi se moralo a priori odbaciti.

PRILOG 1

Dragi gospodine!

Dakle Vi zelite jednu carticu moga života imati, to jest da vam ja iz recme predstavim kako ja sam živio do sada, i koji slucaji, nu od serca rado cu vam ja to uciniti, ali samo nezgodno meni jest kada premislim kako slab ja jesam vu pervoodgenju, jer kako vi znate tuliko godina sam prebarvio vu inostranoj zemli, gde nisam mogao moi materinski tako krasni jezik navučitse, nu ja hocu vami koliko vu mojoj mogućnosti jest zadovoljiti, ali ima vu životu čovečanskom zbudgenja čuvstva koja se iz perom ne daju opisati, jer reci ostaneju odviše mčrtve za izreci ono što duša čuti.

nu gde ću sada početi? vidite tako ide svakima koji nije vu jednom poslu vešt, nezna kamo van kamo nutra; kako sam sada zelan vaš duk posedovati, to bi sve drugače, izgledalo, ali što tu hasni moram iz mojom krepostiom zadovolitise kad nije drugče vi čete ono šta vam se bude dobro vidilo uzeti a kroz ono drugo križ, a ja čenim da bude najbolje da počmem iz mojim početkom.

Dakle kako vam vre poznato jest, ja sam rodjen vu Karlovcu god. 1821. činimise 19. Maja od mile majke Barbare Karas rodjena Čemer. a Otac mense zove Josip Karas Iovitza, nu da vam kazem kako smo dobili taj podivak (sic!) Karas — vi morate znati da moj Otac iz Blatnice malo mésto od nekoliko kućah, blizo Rečice rodjen nu on meni je više krat povedao, da naši pradědi dojdueč před nekoliko Letah neznase baš kada iz vlaške — iz turske naselili su se tamo, a ove kuce su se zvale Karas, to jest one Familie koje su nutri stanovali, nu nasi su morali ta pridivak uzeti; kazao mi je također da su plemenitog

roda bili i da su se Iovitza zvali; nu šta to na mene spada ja čenim da svaki covek koji plemenito radi plemenit a od drugog neću se nit kiniti briniti, i to vam je dosta što se imena tiče — sad dalje — ništa baš tako osobitoga od mojoj mladosti vam kazat mogu, — samo to su meni više krata moji stareži kazali da moja čut najviše na naravi visila da sam više kratah popitao kako se ova okolica, trava, rast zove, kako tu jest i sim dojde nu ništa bas tako osobitoga.

izveršio sam tri normalske učione, onda sam počeo također vu latinske ići ali verlo od male hasne, jer vre onda moja narav mene počela vući na onu stazu gde sada napredujem, bio sam vu pėrvoj latinskoj 3 godine, a vu drugu 1 godinu nu škoda za ono vreme.

Zgodilose je da smu imali jednu sluškinju koja bila jako pobožna to jest, sveci, ranjevi ježus, Maika Bozja jesu bili vu velikom creditu kod nje, nu drugdije bila jako hude čudi, iztom sam jedankrat došo k jednom kodnami stanujućem slikaru, zvao se je Čeza, ona imala jednu majku Bozju kod njega za popravlati — nu baš je sedio kod ovega jedan drugi koji mu za granicu pomagao praviti za Cerkuve svakojake svetce, a zvao se je Kopriva neznam više šta je radio all' mogu se jako dobro smisliti, daje onaj dan i onaj pohod za cel moj život odlučan bio jer je imao takav upliv na mene da od onda smirom samo od slikarije fantazirao jesam, od ono vreme počeo sam polaziti risarsku učionu i kad sam mogo samo dobiti boje, kiste olovnice o (sic!) takve stvari toje najveća moja slast bila — men se čini da se je to dogodilo kako sam počeo u latinske škole ići, i za to nisam imao veselja za one merzle fratarske navuke

kako mozete sami uviditi jerbo kaksam vre kazao išo sam 3 godine vu pervu latinsku učionu —

Moji roditelji jesu upoznali da iz mene vu učionam nebu nigda ništa, pako nisu hoteli mojoj cudi iliti mojoj naravi suprotstaviti nego jesu mene dali Kopriivi vu navuk jer on je bio počeo za sebe radi, vu početku jesam morao iz nim ili okolo sobe slikovati a redko krat sam, mogo kod kuće šta risati, nu kod njega sam se svakojačkoga užio ali baš malo dobrog, žena mu je huda bila on pijanac koj je počeo i mene za sobom vući, jerbo jesmu išli mimo koje kerčme navernuti smo se morali, a onda morao sam i ja piti jer me je rad imao, i na taj način sam se bio baš po horvacki navučio sisati vina, tako da sam vre mogao na dan više od pozunca izpiti, nadalje imao sam kod njega i sraba i vuši, i također glada nije falilo, alli višekrata kada je novaca bilo onda jesmu opet svega dosta imali.

nemogu se više domisliti što je se bilo dogodilo da sam se ja iz njum bio povadio nu to znam pobegao i na moju sreću jer kod njega ne bi bio neg vu smradu se utopio —

kod kuće stajao sam više mesecah pomagao sam vu kućnom poslu, i također risao sam ništo malo, ali to življenje nije se mojim roditeljim dopalo, jer kazivali su, »ovde njema nikakvoga slikara gde bi ti mogao se navučit tu umetnost, a novača nemademo da bi tebe mogli vu kakav veći grad poslati, dakle moraš si jedan drugi zanat izbrati, da budeš vu dojučinost šta god imao za živeti«. — Teško mi je bilo naravski, ali morao ja sam poslušnuti, i odlučio jesam bio k ljudnom stolaru otiti, dva Meseca sam izderzao kod njega iz tezkom mukom ono poljeno i dru mertvo djelo nije zamene bilo, pak k tomu jošće sirov pijani majstor jos više neugodno moje živlene ucinilo — na sreću moju porezao sam se bio u perst, tako da nisam mogao raditi i pod otim izgovorom da mene ne za badava hrani, otišo sam opet kući, i nikada kašne više vu taj dervenit zanat nisam se povratio, jerbo vu ono vreme neki Hamerlitz dobio je naruku od fratrah da izslikuje u cerkvi santuario, ovaj isti Hamerlitz mladić od mnogo naravskog talenta za slikarijo bio je otišo vu neku pak tamo kod jednoga je pomagao sobe i cerkve slikati i na taj način bio se je nešto navucio, samo škoda za njeg da nije priliku imao vu kakav vekši grad otići bi se bio mogo vu slikare veoma jako dobro izobraziti — nu moj otac čujuć tu stvar otišo je k njemu pak ga je molio jeli nebi mene mogo kano pomagača upotrebovati, i on mu je obećao da hoće mene k sebi uzeti, i tako se je dogodilo ja sam k njemu došo pak smo mazali stene da se je sve pušilo i pjevali i pili i veseli bili — kašne kako smo u cerkvi gotovi bili jesmu još po gradu i vu okolici mnogo sobe namazali, i tako vreme prolazilo; vu zimi je on kod kuće svakojake stvari vu vulju pravio, pak ja sam k njemu išo i vidio kako on radi, i ja sam kad kad kod kuće se vezbao u risanju, i na taj način prošla su bila dva léta —

navadu imao sam za svaku novu godinu nešto momu kerstnom kumu narisati; kod Hamerlica vidio

sam medju drugih bakrorezah (svakojačke stvari iz starorimljanskih vremenah predstavljajuće) također pogorenje jednog rimljanskog cara, nu to mi se je najbolje dopalo i prosio sam njega da mi posudi, da bi to probao za novu godinu momu kumu iz vulenam bojami naslikati.

taj bakrorez bijo je vu malom rezan, a ja sam to povekšao tako da moja slika na priliku mogla biti 3 krata vekša od originala. — Nova godina bila došla a ja otidjoh da mome kumu u ufajući se veselje naredim jerbo druge godine nisam bio naredio nek kakav venčić od ruše iz kakovim nutri — napisana nemačkom čestitkom, o jedan buket o takvu jednu malu stvar, nu omu godinu jesam bio vre vu mojoj umjetnosti tak daleko dotjerao da sam moga nemu celu vu vulju naslikanu sliku predstavit, ali ostah kano ofurjeni pas, jer kako ja njemu donesem, i i prošim da bi on izvolio primiti ovaj znak mojog štovanja proti nemu kazao mi je da on nemade mestu kamo bi mogao obisiti

Dragi Gospodine nemozete si misliti kako mene to bilo uvredilo, jer on je bio bogat covik koj imao jednu lipu kuću pak takav izgovor uzeti to je mene vrlo jako peklo, nu bozja ruka vu tome vladala moralose je tako dogoditi.

Plačno vrativši kući kazivao jes roditeljim šta se je zgodilo, i njih je ta stvar bila uvredila, ali mila majka pokojila me je kazujuć da Bog zna zašto to nemoze još dobro biti. — odlučismo izigrati tu sliku — moj brat morao okolo po kućama nositi kazati tu sliku, i bio je vre lepi broj srećke nabrao — jedan dan vratio se pod sve veselo kući pripovedajuć nam da je bio kod Obestara Genicorpsa Kosen i da ovaj isti ga je ispitavao tko to naredio, a on brat njemu onda razložio kako i što se je dogodilo, a on njemu ruku dade, da ja k njemu neka dojdem, jer on želi iz menom divaniti i da hoće meni svakojacke lepe stvari pokazati — na to počme meni brat zube brusiti kakve krasne stvari kod njega je vidio, i kako uludno njemu testvari pokazivao — majka onda meni kaze da ja odmah se nek' obučem i tam otidem — ja sam se dugo vuko jer sdidio sam se takvom velikom gosponu otiti, na zajedne jesu i tako moju stidljivost nadvladali i me nagovorili da sam k nemu otišo — on me je vrlo lepo primio, pitao gde sam se vućio i ako nebi zelju imao u kakov vekši grad otiti — da se tu lepu umetnost nauciti bi mogo; nu ja sam nemu sve razložio, što se bilo do onda iz menom dogodilo, i takojer predstavio da ja bi jako veliko veselje imao tu umetnost se navučiti ali, da roditelji moji nisu mogući mene kamo drugam poslati jerbo jesu siromašni zanatlje koji nemaju tuliko zaslužiti da bi mene mogli kamo poslati —

Nato meni odgoviaše, da se ja ne trebam za to brinuti on će vre skerbiti da ja budem mogao otiti u Rim i tamo tu umetnost se navučiti — nemogu vam opisati ona čustva od radosti što se na to u meni zbudilo, pokazivao men' je svakojake slike vu vulju naslikane koje je on bio pokupio, vu ono vreme kada on vu Italii bio, i među ovih nekoliko vrlo lepe slike, najbolje men se dopala jedna Maria iz dje-

tetom. Pokazao mi je također dvanaest Apostoluh, i zapitao jel bi se ja ufao jednu znimku od ovih narediti, ja sam njemu na to obećao da cu si truda dati najbolje kako budem mogao tu stvar narediti i tako rastavimo se — Po gradu odmah se glas raspostranio od te stvari, i svaki po svojoj čudi naravski svoj karakter pokazivao, — među drugim nasli su se također jalni nekoje osobe koje su mene kod tega Dobroga gospodina cernili to jest kazivali su da nisam ja tu sliku naredio da meni je jedan drugi to naredio nu neću te osobe imenovati jerbo nije time njihov plan izišo, mene potkopati, jer Kossen pametan bio, oteo se je osvedočiti od te stvari pak je meni vu svojoj kući gde je stanovao jednu sobu pod krovom dao, gde sam ja pod svojim očma radio pak ja sam njemu ucoma jako veselje naredio, nije se moglo iz svojim sinom više radovati, jer kamo došo od mene divanio, je njega gdo pohodio odmah meni ga je gore doveo — na dalje se on odmah skerbio da novaca zbere, pisao na biskupe na varmediju i na druge velikaše, po gradu su išao je skoroga kazujuć od kuće do kuće podpise traziti za moju potporu.

Kod njega jesam osim onih dvanaest apostola jošce dve Marie iz detetom naslikao — posle što sam bio zgotovio te slike odpravio sam se bio iz njim i iz slikama u zagreb, gde me je biskupu, varmedji kod jednoj skupčini i takodjer kanonikama predstavio moja dela pokazao i mene preporučio — a posle toga opet u karlovez se povratili gde smo se još nekoje vreme bavili i onda na put vu Italiju spremili.

Na kraju pisma nalazi se ova Kukuljevićeva napomena: (Autografni životopis Ujekoslava Karasa)

PRILOG 2

1840. 18. III. — Ukanović — Gaju.

U Karlovcu 18. ožujka 840

Mili Pobratime!

Mene Zagreb do mēseca Maja teško viditi će, zato, i jerbo znam da Ti onda na putovanju nalaziti ćeš se, s tobom pismeno praštjam se, pun nadežde da ti one obadva korake koji zadnjiput pretresivalismo učinićeš, te tako da Ti putom stalnim i nerušimim, k-tvojoj jakosti a narodnoj slavi postupaćeš.

Poleg lista po Uekoslavu Karasu našim Ovdšnjim Malarie Učenikom od 10. Sčnja l. t. pisatim on se u Florencu nalazi, ter se tamo u Ueliko-Kneževskoj Akademiji u spomenutoj umetnosti upražnjava.

Svedočanstvo koje je od Direktora Akademie dobio glasi: »Io qui sottoscritto attesto che il Sigr Luigi (:Mora biti Aloysio:) Karasz che studia la pittura sotto la mia direzione, e attentissimo, e studia tutto il giorno con moltissimo vantaggio in poco piu di nove mesi ha fatto progressi per tanto poco tempo incredibili. In fede di che rilassio il presente. — Giuseppe Meli, m. p. — Das vorstehendes Attestat ächt sey und nach meiner eigenen Kenntniss vollkommen die strenge Wahrheit enthalte, und demnach dass Junger Mahler alle, und jeder Empfehlung und Unterstützung würdig sey, bezeuge hiemit. Florenz

den 12 Octob 839. Grad Adam Reviczky m. p. K. öst. Ausser. Gesandter u. bevoll. Minister. L. S. (?)

Ovaj attestat ako se nevaram bio je već prošaste godine u nemačkim novinama, Reviczkujev gerb ima izvan jednog konjanika još zvezdu i Mēsec.

I tako zdravstvui, tebe grleći ostajem

Tvoj Pobratim

A. Ukanović

(Prijepis pisama Vukanović-Gaju (Prilog 2) i Karas-Gaju (Prilog 3) dobila sam ljubaznošću gosp. prof. Ljube Babića.)

PRILOG 3

1847. 21. I. Rim. — Karas-Gaju.

Dragi Gospodine!

Oprostite ako Vas iz o im pismom potrudim ali moi stališ je takov da mene prisilli, kovemu kovačaju. Vami će poznato bitti da ja ovda vu Rimu više dugo mene nemogu zadržati, poklai podpor od kuće više ne uzivam i ovde preveć slikarah i umetnikah imade koji samo od stranjskoga živiju, i ovi ovo godište malo su Rim potrazili, zato i umetnicam ovda zlo ide, ja imadem više priatalah koji prez novca ostali jesu kako i ja; ali išlo zlo ili dobro do svibnja ovde moram ostati ako i cerknem od glada kanoti pas; pa sam se poceo jednu umetnost uciti tojest iz kruhom i iz vodom ziviti i ja vidim da se može obstojati na taj nacin; to bi meni još najmanje glavu lomilo, jer moj zeludac ne trazi ništa osobitoga, samo da je pun ali da ja nemogu modelah derzati to je strasna stvar koja mene strašno bije.

Ja ne znam ako vam gospodin Pfeifinger one dve carte je poslao kako nega sam prosio, ja bi od onih dveh jedan krat tako rado dve slike nadredio, i ako samo tuliko mnogo zaslužiti da bi mogo ono vreme ziviti i modelah platiti, koliko bi meni potrebno bilo za izveršiti ove slike.

Ja mislim da ovo bise moglo na jedan lepi nacin uvrediti, to jest ako bi se jedno društvo utvorilo koje bi to dalo za jedno občinsko mesto pušcalo upelati n. p. za jednu citaonicu, ucionicu, i bi bilo jedan put vreme da i vu našoj strani sveta umetnost svoje voce pustiti bi pocelo i ja bi zelio da to vu našim duhu se izversi.

Alli ako domoroci zelju da umetnost i kod nasi se izplodi moraju i što got zato uciniti n. p. za mladost koja pocme risovati bilo bi potrebno da sto dobroga pred oci dobiju; svi ne moguse van vu svet poslati da tamo vidu i sebe izobrazuju, premda to najbolše bi bilo kad to ni mogucno morase misliti da mladici dobiju pred oci sto god od nai lepših gerčkih kipovorstah iz sadra, ni niti potrebno da imaju vnome stvari, ali ono što bi vidili bitmoralo od najbolših delah biti. Ja vas prosim ako vam se truda vredno vidi meni na to što got odgovorit. O! da bi naši jedenput hoteli ksebi dojt i sebe u zercalo hoteli pogledati, istina je da vu zajedne vreme vre vno go bolše ide, i vi ste k temu vno go prinesli i fala vam budi, dogodovcina vas ce zlameniti, i ako nebiti ništa

drugo imali kako znanje, za svoj rod što god naredili koje nega od svojeva sna prebudilo je, alli pazite da ne zadremleju kako prie, i potrebno bi bilo da nim se lek metav (?) date, koj bi onega dremaka izterao kojego su dobili, i bi bilo mogo biti njihova smert, alli zahvalujmu providjenstvu da se to tako dogodilo, iz dogodovcine se nauci sebe i drugi poznati, ali cuvajte i ako gde koga iz dremakom nadjete terzajte alli bolše kako kinesi.(?)

Nimam vami ništa osobitoga povedati, ovdeka divanise da vu Napulu revolutia buknila, ako je i istina to van nemogu kazati, jer ovde vnogokrat cujese pripovedat spodobne stvari, i najkašnje izlazi da nije istina, alli bi mogla i istina biti.

Ureme je sada ovde terpeljivo po jednom dezdu coi blizo pet tjednah trajalo samo iz malim prestankom, i nemoze se kazati da je zima jerbo leda nimade ovd i niti posto, i ja pred nekoliko danah vu jednoj kući bio gde sam jednoga bazga vidio, kog ore pol persta duge liste ima.

Na vecer idem ja višekrat k jednoj udovici iz Kranske blizo Ljubljane koja se imenuje Köfern rođjena baraga, koja vnoqa leta vu Ameriki bila, i sada kaze da hoce natrag tamo iti. Nezin brat je Missioner kod Indianh, i ona je tamo jednu ucionicu vu ruhodelah i druge stvari imala.

I Kanotai je opet ovde, koji kanu vu Napul otiti, ovde niti vreme niti ništa nemuse dopada.

Što radiju naše strani ja neznam bas ništa, vu obćinskem novinami imade retkokrat što got od nas nutra.

Pozdravtemi vasu gospoju, canonica Tuškana i svi verli domoroci, i prijatelji istini i iz ovim ostanem

Uas Karas — (?)

(konac potpisa nećiljiv)

21-ga sećnja 1847. U Rimu

PRILOG 4

Karas — prijatelju Giovanniju

Carissimo amico Giovanni!

Crederai questo uomo e morto davvero, poiche non scrive, ma non temere niente ora sto meglio che a Roma, l'anima calmata si e vero come le cose avanti andrano.

Pero ora devo dirti come ho vissuto fin ora; il Viaggio di Roma non ha avuto niente di particolare, soltanto che ho trovato un buonissimo compagno di viaggio ili quale ha cercato di distrarmi, perche se ne erra acorto del mio male, un bravo uomo, egli andava a Ancona a dirigere l'Opera, era assai educato, e mi fece molte atenzioni, abbiamo dormito in una camera, fin a pochi giorni avanti della mia partenza ho pasato il mio tempo a Ancona magior parte col leggere mi e capitato un Libro nella mano il quale mi interessava assai di Cesare Balbo e aveva delle bellissime cose intorno alla Italia.

Fino al 25 di Dicembre ho dovuto aspetare a Ancona. Il dopo pranzo dell detto giorno siamo partiti per Trieste. Il seguente giorno sono andato a visitare alcune famiglie che conoscevo ancora dalla

altra volta quando io circa quatro ani fa pasava di ritorno in Italia. Ho trovato tuti in buona salute e una delle Signore consorte del direttore della Sanita, mi ha cercato se io le volessi far un piccolo ricordo un ritratto, e gia che non ero intenzionato di andare a casa nel inverno cusi ho principiato questo ritratto in aquarello, ma non mi e riescito cosi come io l'avrai desiderato perche la carta mi era troppo liscia e cusi non ho potuto farlo cusi come lo volevo, ho passato belle giornate perche era asai amabile Signora, mia Compatriota, e una grande amante della nostra Nazionalita. in quel fratepno che io lavoravo in su questo ritratto la sera andando cusi in cafe ho fato varie conoscenze, con molti vari delle nostre parti come p. esempio Dalmatini, Serviani, Bosniaci, Montenegrini e di varie altre parti del nostro Paese, coi quali si parlava della nostra politica sventura. Trieste e un comercial centro delli popoli Slavi della grande Iliria e lo dovra restare, e che si sforchino pure i Tedesci per germanizarlo e gli Italiani per farlo Italiano, tuto invanamente si sforzano, perche ella restera Slava al Isonzo sono gli confini della Italia. Evero che fin ora e stata la cita sempre educata nella lingua Italiana da vari secoli in qua, ma questo non vol dir niente il popolo intorno alla citta e Slavo, quasi il terzo della citta e slavo se un Triestino vuol comperare qualche vivere deve imparar il slavo o tenersi uno che lo parli e con qual ragione si puol dir allora che la citta e Italiana o Tedesca? Noi popoli slavi siamo stati soggiogati dalle, altre nazioni, si siamo sveliati e non ci adormenteremo piu voliamo il giusto voliamo cio che tute le Nazioni voliono, o siamo noi forse una sciata forse peggiore delle altre non siamo eguali alle altre si siamo svegliati del rumore delle catene delli altri Popoli chi ci stano intorno, alcuni che stano im procinto a scagliarli sui altri che vogliono e non possono, e cusi via dicendo e noi forse dobbiamo star quieti meter umilmente il collo soto l'giogo o non si inganano e se pure fin ora il nostro spirito ha dormito, o se ha imprestato della forza per far altri grandi e splendenti pasati sono o quei tempi non voliamo togliere agli altri niente, ma non voliamo ne pure a togliere agli altri niente, ma non voliamo ne pure che a noi ci si toglia, cio che a ognuno e caro anche a noi e cara la nostra Nazionalita. Ma lasciero questo punto lo spirito del Tempo variera molte cose.

Tra le altre conoscenze come li dissi imparai conoscere un Boemo buonissimo uomo e molto patrioto e cusi parlando di varie cose mi domandava se io voleva fermarmi qualche Tempo a Trieste, e gli risposi, se io potessi aquistare qualche lavoro che mi farebbe piacere di restare fino alla Primavera perche non mi acomodava di andare in quel tempo a casa perche in Italia mi sono avezato a un clima molto piu dolce lui mi promise di parlare in una casa di sua conoscenza, di voler parlare in circa di questo caso. dopo alcuni giorni mi disse che lui avea parlato, e fissasimo di andare la seguente Domenica a presentarmi e cusi facessimo andassimo dalla Sig. Baronessa Saenger consorte del comisario di guerra di

Trieste, fui ricevuto assai gentilmente e mi disse di voler aver il ritratto della sua figlia che era pure presente una giovinetta di circa 15 Anni graciosa e gentile, e mi diede libera scelta come la vollessi fare di farla grande ad ollio mezza figura e principiai alcuni giorni piu tardi a lavorare in casa sua.

Il secondo o terzo giorno mentre lavoravo venne la sig. e mi disse che il suo consorte mi offre due camere che gli stanno vuote se io voglio acetare che stanno alla mia disposizione, a me mi faceva giusto comodo ed io mi approfittai della loro bonta; mi fecero amobiliare una delle camere e cusi ho abitato sin'alla mia partenza di Trieste.

Devo dirti la verita mi hanno tenuto in casa loro con moltissima ospitalita tutto quel tempo che lavoravo in sul ritratto ho pure dovuto pranzare con loro, e mi hanno usato molte atenzioni; quanto io mi sentivo poco bene mi offrivano or quel or quel altro che credeva che mi potesse far bene.

Mi sono tal volta tratenuto colla signorina molto bene, perche una giovinetta spiritosa e ben educata, suona benissimo il piano, scrive pure in poesia, e duno spirito piuttosto aperto. Una volta mi fece leggere alcune sue poesie scritte in tedesco, fatte con sentimento ma si sa da giovanetta non ostante alcune gracioze, ed una di queste ho messo in musica canto col acompagnamento del piano (nekoliko precrtanij riječi), io lo dovuto cantare ma non ho potuto eseguirlo bene, poiche non ho abastanza ne voce ne capacita e neppure abastanza ardire.

Il ritratto mi e riuscito cusi, cusi gli altri erano contenti ma io non sono stato ancora mai contento con uno dei miei lavori, non so sempre mi resta tanto a desiderare. Quanto riguardo cio che ho fatto.

Mi sono fatto pure uno studio del profilo della signorina in aquarello e con (nečiljive riječi) ho fatto una meza figura una (cosa?) che pure non ha dispiaciuto.

Poi ho fatto un ritratto in aquarello di questo amico che io ti dissi d'avermi raccomandato in quella casa e questo sono tuti miei lavori di Trieste ho molto poltronegiato.

Se io avessi voluto restare ancora a Trieste, a vrei potuto farlo, perche la Signora mi a deto di restare da loro ma non ho voluto la patria mi ha ciamato, avrei potuto fare ancora altre cose se io avessi voluto, e ricca e graciosa e piena di educazione, ma gli afari di Roma m'erano ancora troppo impressi nell' animo di ataccare un'altra cosa.

Verso l'ultimo di magio sono partito di Trieste a Fiume e li mi e mancato il respiro cioe non ho avuto piu un quatrino in sah'ocia, dunque sono andato d'un

conoscente un ricco uomo e l'ho pregato se mi voleso imprestare alcuni scudi per poter andar a casa ma quella canaglia non mi ha voluto far questo piacere, per bona ventura ho trovato un altro amico un certo Simoneti pitore di Fiume nativo il quale ho imparato conoscere anhora a Roma, e lui mi fece il piacere d'imprestarmi alcuni fiorini per poter andare a casa, e cusi in parte caminando a piedi, altri pezzi di strada facendo in cari che vanno di ritorno di Fiume (quali portano del legname nella detta citta) (dviije nečiljive riječi) giunsi finalmente il 29 di magio a casa e trovai tuti della mia famiglia in vita e a casa, fuorche il mio fratello che sta fuori maritato, soltanto non gli ho trovato in troppo bona salute, il padre e la madre gia vecchi stano sempre malatici. Per ora vivo in casa dei miei genitori e sto aspetando sempre la mia roba che ho lasciato a Trieste a un mio amico il quale me la mandera, ma quel maledeto di bloco di Trieste a ritardato la partenza d'essa ma spero che questo potro averlo ora che il bloco e levato per gli lagni (sic!) mercantili.

Ance qui e tuto soto sopra noi abbiamo ora delle grandissime diferenze colla Ungheria, e probabilmente veranno a fatti d'Armi, loro predicano Liberta ugualianza e fratelanza e voliono forcarci delle cose che a noi non ci conviene fare perche le loro tendenze sono d'anegare la nostra nazionalita loro si sono acorti che sono un popolo piccolo e vorrebbero farsi grandi sopra il nostro sepolcro, ma mi pare che si preparano da per loro la loro ruina.

Da noi nella Slavonia si sono gia batuti e gli ungheresi hano avuto una buona bastonatura dei Slavi; anche da noi si preparano e se viene a una rotura fra la ungheria e la croatia allora veranno a casa le nostre trupe per difendere gli loro focolari, e potrebe a vere delle consequenze europee vedremo in breve dovre decidersi.

Non abbiamo soltanto a difendersi dalli ungheresi ma pure gli Turci con dei intrigi Ungheresi si sono sollevati e minaciano molti a passare li confini si dice che gli ungheresi abiano mandato ai Turci uno scritto cio una dichiarazione di guerra sottoscrita con false sottoscrizioni del Imperatore e del Ban cio è Vicerè della CSD e percio dicono che si sono sollevati ma che vengino pure tuti li diavoli e acidenti noi vinceremo perche la nostra causa giusta e forse toca pure a me o il fucile o la spada in vece del penello e sarebe cosa facilisa (sic!) perche alli confini Turci non abiamo che sei ore. Dunque veda che siamo della avanguardia cadremo prima ma non m'importa niente cadro almeno per la patria.